

2021-06

jaargang 52
nummer 06
juli / augustus 2021

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

DE KERK VAN
JEZUS CHRISTUS
VAN DE HEILIGEN
DER LAATSTE DAGEN
BEZOEKERS WELKOM

IN DIT NUMMER ONDER MEER

Meer controle op sektes
Floris windt er geen doekjes om
Banda, genocide J.P. Coen, Marjolijn van Pagee

Lala Gül gaat leven
Hoe gelovig zijn de gelovigen? (3)
Wel willen uitdelen, maar niet kunnen incasseren

De Haagse Verlichtingsborrel

is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, sceptici en andere belangstellenden.

Café Van Beek, Turfmarkt 6, 2511 JH Den Haag
elke tweede maandag van de maand
20:00 - 23:00 u., inloop van 19:30 u.
kaart € 3,00
frankjes voor eigen rekening

**Tijdelijk helaas geen Verlichtingsborrels
i.v.m. de coronamaatregelen**

Kijk altijd op de website
<http://verlichtingsborrel.org>
voor de actuele informatie

Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

Foto's (van R. van Elst) van 'Betondorp',
Amsterdam, juni 2021

Voor: ooievaar op de Mormonenkerk

Achter: een bloemrijke woning

De Vrijdenker

jaargang 52 • nummer 06 • juli/augustus 2021

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
Colofon De Vrijdenker/Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie/Bestuur</i>	2
Voorwoord	<i>Sicco Polders</i>	3
Humanistisch Verbond bestaat 75 jaar	<i>Redactie</i>	3
Dubbelblind	<i>Stanley Bakker</i>	4
Meer controle op sektes	<i>Maarten Gorter</i>	5
Het paard van Troje, hilarisch lachen om diversiteitsdenken	<i>Floris van den Berg</i>	7
George Elser, laakbare tirannendoder?	<i>Anton van Hooff</i>	10
Lale Gül gaat leven	<i>Anton van Hooff</i>	11
Het HHC is nu een website	<i>René van Elst</i>	12
Jezus-mythe	<i>Jan Willem Nienhuys</i>	13
Marjolijn van Pagee, <i>Banda. De genocide van Jan Pietersz. Coen</i>	<i>Enno Nuy</i>	17
Wel willen uitdelen, maar niet kunnen incasseren?	<i>Matthew de Roode</i>	19
Floris windt er geen doekjes om, boekverslag van <i>De vrolijke Naturist</i>	<i>René van Elst</i>	22
Antroposofie, een chic bijgeloof	<i>Anton van Hooff</i>	26
Hoe gelovig zijn gelovigen? (3)	<i>Frits Kief</i>	27
Crypto-ongelovigen, kom te voorschijn! (9)	<i>Anton Mullink</i>	30
Kartoenist Gie(r) Campo stelt zich voor	<i>Gie Campo</i>	34
Bij de pensionering van Bert Gasenbeek	<i>René van Elst</i>	34
Ingezonden brief	<i>Jessica Terwiel</i>	35
Terzijde, Kunstmatige moraal	<i>Sicco Polders</i>	35
De auteurs van dit nummer/Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	36

COLOFON De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar
verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de
vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – eindredacteur
Maarten Gorter – coördinator
Anton van Hooff
Sicco Polders – hoofdredacteur
Thomas Spickmann

Opmaak:

Jaap van Dijk

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: redactie@devrijegedachte.nl

Website: devrijegedachte.nl

IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
 - Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
 - Abonnement € 36,— p.j.
 - Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 30,— p.j.
- Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op
het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b.
digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

*De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door
auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of
gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven.
De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de
verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.*

INFORMATIE De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte
is opgericht in 1856
onder de naam **De Dageraad.**

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jaap van Dijk – secretaris
Jacques Honkoop – penningmeester/vice-voorzitter
Leon Houtzager (a.i.)
Fabian van Langevelde

Van Langevelde - Bakker - Houtzager - van Dijk - Honkoop

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: info@devrijegedachte.nl

IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie hiernaast in de Colofon van dit blad.

Internet:

- *Website:*
devrijegedachte.nl
- *You Tube-kanaal:* www.youtube.com/channel/UCGBnWeBAI4MF2n9OnyQqzLw
- *Facebook-pagina:*
<https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte>

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod.
Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen
€ 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!
Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te
vermelden.

Voorwoord

Eindelijk echte versoepelingen. Het is fijn dat we nagenoeg af zijn van die vermaledijde mondkapjes en dat we meer bewegingsvrijheid krijgen. Driewerf hoera voor de vaccinontwikkelaars. Hoe nu verder met al die vaccinweigeraars die de boel niet vertrouwden? Ik ben bang dat ze blijven volharden in hun wantrouwen, zoals hun voorman Willem Engel die het zelfs bestond de hartaanval van de Deense voetballer Eriksen te linken aan vaccinaties. Voorzitter van de Vrije Gedachte Stanley Bakker wijst er in zijn artikel fijntjes op dat het alternatieve circuit zijn eigen brouwsels niet langs de dezelfde meetlat legt die ze hanteren voor de wetenschappelijk ontwikkelde vaccins.

Verder in deze zomereditie veel aandacht voor sektes. Er is een stevige kritiek van Anton van Hooff op de antroposofie, een ingeburgerde sekte met een dubieus gedachtegoed, een stuk van Jan-Willem Nienhuys over de mythe van de bekende sekteleider Jezus en een oproep van redacteur Maarten Gorter voor meer controle op sektes.

Floris van den Berg gaat wederom in de aanval tegen het diversiteitsdenken en de wokecultuur, waar "... gevoel leidend [is], terwijl bij wetenschap feiten leidend zijn. 'Woke' roept trouwens gemengde reacties op. Matthew van Roode schrijft in zijn lezenswaardige stuk dat diegenen die van leer trekken tegen de huidige ontwikkelingen van 'politieke correctheid' en 'cancelcultuur', zich wat minder moeten laten leiden door angst voor veranderingen en meer empathie zouden moeten hebben. En vooral ook moeten kunnen incasseren, naast dat ze anderen bekritisieren. Ik denk dat de wokediscussie nog niet ten einde is.

Namens de redactie wens ik u allen een fijne mondkaploze zomer.

Sicco Polders - hoofdredacteur

Humanistisch Verbond bestaat 75-jaar

In 2021 bestaat het Humanistisch Verbond 75 jaar. Al sinds 1946 zijn zij een organisatie in Nederland die opkomt voor een vrije en humane samenleving. Deze mijlpaal vieren ze groots en het hele jaar door.

Vrijdenken en Vrijdenkers Tentoonstelling

75 jaar geleden werd het Humanistisch Verbond opgericht in Amsterdam. Een goed moment om

aandacht te besteden aan de vrijdenkerstraditie van Amsterdam. Wie waren de vrijdenkers? Wat is de huidige positie van vrijdenkers? Zowel binnen als buiten geloofsstromingen. In samenwerking met het Amsterdam Museum en de Universiteit voor Humanistiek zal een gelaagde en aantrekkelijke tentoonstelling worden gemaakt waarin historische verhalen en objecten rondom vrijdenken in de afgelopen eeuwen verweven zijn met vrijdenkers van nu.

De tentoonstelling gaat van start in september 2021.

Fietstocht Vrijheid van Amsterdam

De tocht leidt langs speciaal ontworpen banken van recycled plastic die in stadsnatuur staan. Op de banken luister je naar biologen van Artis die vertellen over het leven van dieren en planten in de omgeving. Daarna komen wetenschappers aan het woord die vanuit hun vakgebied en vanuit hun eigen menszijn nadenken over de plaats van de mens in de natuur. De tocht is ontwikkeld door het Humanistisch Verbond en de Vrijheid van Amsterdam.
<https://www.vrijheidvanamsterdam.nl/>

Dubbelblind

Stanley Bakker

Het zal u verbazen, zoals het mij enorm verbaast. Sinds Corona heeft de ‘alternatieve mens’ ineens een enorme behoefte gekregen aan ‘wetenschappelijk onderzoek’ en ‘kritisch denken’!

Waar komt die plotselinge ommekeer vandaan? Vóór Corona waren deze begrippen namelijk een vloek in het alternatieve circuit. Blind vertrouwen en geloof waren voor alternatievelingen meer dan genoeg.

U kent ze vast wel, van die lieve en vooral altijd begripvolle alternatieve mensen. Deze personen voelden vaak al van kinds af aan dat ze anders waren dan anderen. En dat klopt!

Zoals die buurvrouw die zich, na haar traumatische scheiding, heeft gespecialiseerd in Reiki. Dat is op een uitermate geheimzinnige manier met je handen allerlei kwalen genezen. Niet alleen lichamelijke kwalen maar

sprekken houdt ze heel serieus je oogbewegingen in de gaten en zit ze continu je lichaamsbewegingen na te doen. Natuurlijk kan zij nu ook ineens trauma's behandelen want ze is nu bekend met de enorme kracht van hypnose.

De schoonheidsspecialiste van je vrouw blijkt tegenwoordig ook voetreflextherapie aan te bieden. Dat is een voetmassage waarbij je maar moet geloven dat er op je voet plekje zit die in contact staan met je organen. Superhandig natuurlijk want naast een paar mooie nagels ben je na een extra uurtje ook van je hardnekkige hernia en hoofdpijnen verlost. Ben altijd wel benieuwd welk orgaan beschadigd raakt als ik per ongeluk op een legoblokje sta.

Een kennis die naalden heeft leren steken in heel speciale mysterieuze plekje van mensen en dieren (zogenaaamde acupunctuur). Dit schijnt goed te werken als pijnbestrijding, alleen prefereren de meeste mensen bij het trekken van een verstandskies toch een echte verdoving in plaats van een aantal naalden in hun nek.

Een oude vriend die sinds kort enorm succesvol is. Na een kort gesprekje blijkt deze in de ban te zijn van een Multi Level Marketing bedrijfje. En omdat jij een toffe vriend (geldbron) bent wil hij je best wel wat dozen met voedingssupplementen verkopen. Want dat is goed voor je gezondheid (lees: goed voor de nieuwe inkomsten voor je ‘vriend’). Iedereen leeft per slot van rekening tegenwoordig zo

ontzettend ongezond en extra vitamines zijn absoluut noodzakelijk.

Naast de voedingssupplementen-business heb je ook nog handelaren in suikerwater. O ja, dat noemen ze homeopathische middelen welke worden voorgeschreven door zogenaamd ‘afgestudeerde’ homeopaten. Hoe moeilijk kan die studie nou in godsnaam zijn? Beetje water, wat suiker, wat andere rommel erin en dan beetje schudden en is het klaar. Je snapt het niet maar zelfs je eigen apotheek verkoopt die dure rotzooi! Verdient lekker. Deze middeltjes kunnen helpen of bijdragen aan een betere gezondheid zeggen ze. Tip: een uurtje buiten wandelen heeft hetzelfde effect en kost helemaal niks.

De lijst met onzinnige alternatieve behandelwijzen, zelfbenoemde therapeuten en middeltjes is vandaag de dag haast niet meer te volgen en bij te houden. Continu ontstaan er weer allerlei nieuwe alternatieve varianten, echter allemaal gebaseerd op dezelfde fantasievolle en onbewezen flauwekul.

Alle bovengenoemde ‘alternatieve’ personen hebben zich tijdens hun zogenaamde post-HBO opleidingen (lees: aanwezigheids cursussen) nooit – maar dan

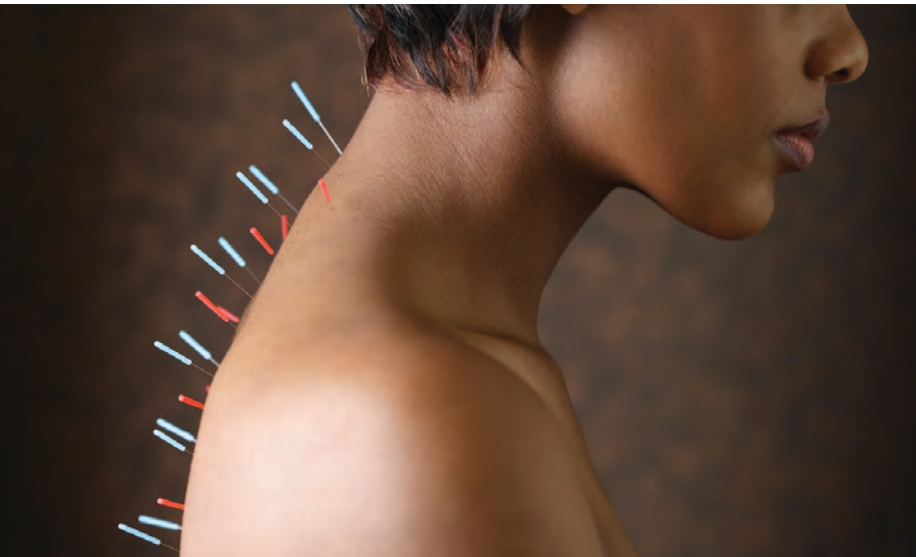

ook allerlei geestelijke problemen kunnen hiermee verholpen worden. Behalve botbreuken. Vraag maar eens hoe ze daarmee omgaan.

Die gekke tante die na een persoonlijke crisis op een cursus klankschaaltherapie ging. Dat is ritmisch op schaaltes tikken waardoor mensen op wonderbaarlijke wijze genezen. Het zal u vast niet verrassen maar ook hiermee kan men alle kwalen genezen. Want alles is energie en resoneert!

Een introverte groene theedrinkende collega die naast het saaie werk op de administratieafdeling in zijn vrije tijd aan familieopstellingen doet. Dat is een soort groepstherapie waarbij je met wildvreemde personen een toneelstukje speelt. Men noemt het ook wel in de theaterwereld ‘method acting’. Dit door de zogenaamde therapeut georkestreerde toneelstukje resulteert altijd in veel gejam en veel geknuffel.

Je hysterische nichtje, die na haar burn-out, zich heeft verloren in trainingen Neuro-linguïstisch Programmeren. Dankzij deze trainingen heeft ze ineens een nieuwverworven zelfverzekerdheid. En in haar ge-

ook nooit – bekommerd om enig wetenschappelijk onderzoek of bewijs. Nooit zijn ze kritisch geweest ten opzichte van hun amateuristische, onbewezen therapieën en kwakzalfmiddeltjes.

Wetenschappelijk onderzoek of bewijs voor hun onbewezen praktijken was en is totaal niet nodig. Vroeg je of ze weleens kritisch hadden nagedacht over hetgeen waar ze nou eigenlijk mee bezig waren dan voelde men zich diep en diep beledigd en wie was jij dan wel om hen om enig wetenschappelijk bewijs te vragen!

Tijdens de aanwezigheidskursussen, welke al snel een paar duizend euro kosten voor een paar gezellige weekenden, leert men al snel om de reguliere sector te verafschuwen. Alles in de reguliere sector moet namelijk 'evidence-based' zijn. Bah. Ook gebruikt men in de reguliere sector daarvoor wetenschappelijk onderzoek. Maar onderzoek dat is toch erg moeilijk? Dat is toch iets met statistiek? Nogal logisch dat de alternatieve sector daar dus niks mee heeft en dat niet opneemt in

hun cursusprogramma. Er zou er dan namelijk geen één slagen.

Maar als het gaat om hun eigen nepbehandelingen, neppilletjes en nepbrouwseltjes dan moeten ze heel hard lachen als je vraagt naar onderliggend 'evidence-based' onderzoek. Blind geloven en anekdotes zijn voor hen meer dan voldoende bewijs om hun altijd succesvolle behandelingen en pilletjes mee te onderbouwen.

Maar toen kwam Corona. Een virus waar ze net als menig ander totaal niet bekend mee waren. In tegenstelling tot de alternatieve sector kwam de reguliere sector al vrij snel met een oplossing, ook wetenschappelijk onderbouwd, namelijk het Coronavaccin. Dit kon de alternatieveling niet bevatten, dat er al zo snel een werkend vaccin kwam, zelfs

meerdere. Dat kon toch helemaal niet waar zijn! Klop-pen die wetenschappelijke onderzoeken wel? Denken we en zijn we wel kritisch genoeg? Kortom, volgens de alternatievelingen moeten er hier echt wel onverklaarbare, onzichtbare en duistere elementen en machten in het spel zijn.

Men kan zich afvragen waarom de alternatieve mens nu problemen ervaart met zogenaamde onverklaarbare, onzichtbare en duistere elementen? Deze duistere elementen zijn toch de grondbeginselen waarop de gehele alternatieve sector is gebaseerd? Als men nu sluitend en overtuigend wetenschappelijk bewijs nodig heeft om te kunnen geloven dat het Coronavaccin werkt, zal men dan deze eis ook binnenkort loslaten op de eigen nepbehandelwijzen, neppillen en nepbrouwseltjes?

Ik denk het niet maar hoop het wel. Het zou ze zo maar wat nieuwe inzichten kunnen opleveren.

Meer controle op sektes

Maarten Gorter

Geen week gaat er voorbij of ik krijg in de brievenbus van mijn huis in Amstelveen een folder of ik mij wil aansluiten bij een sekte. Alle stromingen komen voorbij, christelijk, islamitisch maar ook hindoestaans en joods (in Amstelveen is 2% van de bevolking joods en 5% Indisch, beide percentages de hoogste van Nederland). Voor de grap google ik regelmatig de namen van deze sektes en kijk ik waar zij voor staan. Het is vrijwel altijd hetzelfde pa-

troon; de “profeet”, die meestal een charlatan was die al lang niet meer leeft, komt volgens de sekte-aanhangers binnenkort terug op aarde en gaat de strijd aan met de duivel, soms is er ook nog iemand die beweert een reïncarnatie van de al overleden profeet te zijn. Het verbaast mij dat dit soort verenigingen meestal enkele duizenden leden hebben, terwijl onze vereniging De Vrije Gedachte het met minder dan 500 moet doen. Soms staan sektes

wel eens bij mij aan de deur, meestal de “klassieke” sektes zoals de Jehovah's getuigen maar ook nieuwe sektes die ik eigenlijk niet ken, zo kwamen een tijd geleden twee jonge mensen bij mij aan de deur die een bordeaux-rode leren map droegen waarop stond *Classified Top Secret*. Zij vroegen mij of ik bekend was met “God de Vader”, ik antwoordde neutraal door te zeggen dat ik “bekend ben met de term”. Toen ging de *Top Secret* map open en daar lag een

papier in waarop bovenaan geschreven stond “God the Mother”. De jongeren vertelden mij dat ik het “geheim” mocht weten dat er niet alleen een God de Vader bestaat maar blijkbaar ook een God de Moeder. Ik was eerlijk gezegd in plaats van naar hen te luisteren vooral aan het denken: waarom al die “geheimzinnigheid” als je mij wilt bekeren? Aan gezien het gesprek steeds warriger werd besloot ik om het te stoppen en te melden dat ik geen interesse had, de naam van de sekte kan ik mij niet meer herinneren.

Sektes zijn natuurlijk niet iets nieuws en in de afgelopen 50 jaar hebben we een aantal beruchte sektes gehad die tot massa(zelf)moorden hebben geleid o.a. de Charles Manson-sekte, de Jim Jones-sekte en de David Koresh-sekte, welke laatste in de jaren 90 extreem gewelddadige vuurgevechten had met de FBI waarbij meer dan tachtig doden vielen. Gewelddadige sektes staan meestal onder leiding van een charismatische leider die zichzelf tot profeet heeft uitgeroepen en apocalyptische verhalen propageert. De overheid dient dan ook snel en daadkrachtig op te treden tegen gevaarlijke sektes en zich niet te laten intimideren door (buitenlandse) organisaties die Nederland dan van “anti-religieuze” praktijken gaan beschuldigen. Dit overkwam namelijk Frankrijk, dat als reactie op de tientallen (zelf)moorden in de sekte Order of the

Solar Temple in 1995 een parlementaire commissie heeft opgericht die streng toezicht houdt op sektes en deze dan ook verbiedt. De Franse regering werd door de rabiaat homofobe maar ook zeer machtige Amerikaanse politicus **Tony Perkins** beschuldigd van “zeer vijandig gedrag tegen religie”. Nogal opmerkelijk voor een man die beweert dat moslims en hindoeïsten geen recht hebben op dezelfde grondwettelijke behandeling als christenen inzake vrijheid van godsdienst. Perkins genoot veel macht tijdens de Bush en Trump-regeringen, hij zat regelmatig in commissies die tot doel hebben de vrijheid van godsdienst in het buitenland te bevorderen. Er was altijd veel weerstand tegen zijn benoemin-

gen omdat politici bang waren dat de geloofwaardigheid van de commissies onder druk kwam te staan door eerdere uitspraken van Perkins over moslims en hindoeïsten. Ook zijn bizarre uitspraken over homoseksuelen (zo waren volgens hem natuurrampen veroorzaakt door homoseksuelen als straf van god) en zijn banden met de Ku Klux Klan gaven veel onrust tijdens zijn benoemingen. Ironisch genoeg werd vijf jaar geleden het huis van Perkins in de Amerikaanse staat Louisiana door noodweer verwoest.

Zijn intimidatiepraktijken kennen echter geen grenzen: toen Frankrijk in 2004 een wet aannam die verbiedt om religieuze symbolen te dragen in het onderwijs, werd door zijn invloed Frankrijk door een van zijn commissies op een zwarte lijst gezet van landen met ernstige schendingen van vrijheid van godsdienst. Frankrijk kwam hierdoor in een klap te staan op een lijst met landen als Pakistan en Noord-Korea. Frankrijk laat zich echter niet intimideren en weet dat zijn lange en rijke geschiedenis van strikte scheiding van kerk en staat altijd door andere landen wordt aangevallen.

Nederland zou het Franse voorbeeld moeten volgen en een veel strikter beleid moeten gaan voeren tegen sektes. Het zal toch niet zo zijn dat de Nederlandse regering zich laat intimideren door mensen als Perkins? Of is de invloed van de ChristenUnie de reden voor de slappe houding, want het typische argument dat je altijd hoort bij hun streng christelijke achterban is: “Als je de liberalen de extreme en marginale groepen laat aanpakken dan komen ze morgen ons aanpakken”. Hoe dan ook, iedere vorm van misbruik door sektes, of dat nou financieel (Scientology), mentaal (David Maasbach) of fysiek (Jones family) is, moet meteen aangepakt worden. Het eeuwige verwijzen van sektes naar vrijheid van godsdienst dient afgewezen te worden, want artikel 17 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens vermeldt heel duidelijk: “Geen der bepalingen van dit Verdrag mag worden uitgelegd als zou zij voor een Staat, een groep of een persoon een recht inhouden enige activiteit aan de dag te leggen of enige daad te verrichten met als doel de rechten of vrijheden die in dit Verdrag zijn vermeld teniet te

doen of deze verdergaand te beperken dan bij dit Verdrag is voorzien”. Of in andere woorden, je mag vrijheid niet misbruiken om de rechten van anderen te beperken.

De vrijdenkers moeten het gevaar van sektes niet onderschatten; door de globalisering, individualisering en toenemende eenzaamheid, vooral onder jongeren, kunnen

kwetsbare mensen slachtoffer worden van de charismatische praatjes van de sektes. Ook niet kwetsbare mensen kunnen vallen voor deze verhalen, sommige mensen hebben nu eenmaal de behoefte om onderdeel te zijn van een gemeenschap. Sektes maken hier slim gebruik van door een familie-achtige sfeer te creëren, waarin iedereen broeder en

zuster van elkaar is. Het bestrijden van sektes begint wel steeds lastiger te worden, onze vereniging krimpt terwijl zij groeien. Onze kracht zit natuurlijk in educatie, debat en lezingen maar als dat ooit niet meer lukt, dan moeten we ook maar met bordeaux-rode leren mappen de hui-zen langs.

Het paard van Troje

Hilarisch lachen om diversiteitsdenken

Floris van den Berg

Zie mij als een pottenbakker in haar werkplaats en jezelf als een vormeloze klomp klei. Als je wilt, kan ik vorm geven aan jouw lotsbestemming. Titania McGrath

Ik probeer me te herinneren of ik ooit hardop gelachen heb om een filosofieboek. Ik denk dat alleen de *Dirk-Jan* albums van Mark Retera mij zoveel lol en gelach bezorgen. Maar nu is er dus Titania McGrath. Of beter gezegd komiek en schrijver Andrew Doyle, want hij heeft haar verzonnen, eerst als Twitteraar en nu als auteur van het boek *Woke. A Guide to Social Justice*. Titania is een satire op het woke fenomeen dat op sociale media woekt als een kwaadaardig virus, verpakt in moreel verheven terminologie. Doyle is een academicus gespecialiseerd in renaissancepoëzie. Het zal daarom geen toeval zijn dat hij de naam Titania heeft gekozen. In Shakespeare's *A Midsummer Night's Dream* is zij de koningin van de feeën.

Het gevaar van satire is dat niet iedereen doorheeft dat het satire betreft, of, als je weet dat het satire is, wat nu precies bespot wordt, omdat niet duidelijk is wat echt is en wat niet. “Iedereen kan een activist zijn. Eenvoudigweg door een regenboogvlag aan je Facebook profiel toe te voegen of te wijzen naar een ouder iemand die niet begrijpt wat ‘non-binair’ betekent, kun je de wereld ten goede veranderen. Inderdaad hebben de sociale media het nu mogelijk gemaakt om te laten zien hoe deugdzam je bent zonder dat je ook maar iets hoeft te doen.” (p. 3) Als een Social Justice Warrior (sjw) ambieert Titania: “[...] de boodschap te verspreiden en de mensen uit te leggen waarom ze het in alles fout hebben.” (p. 27) Doyle gaat helemaal los met de stijlfiguur van de hilarische hyperbool: “Een man zou dit boek niet geschreven kunnen hebben. Mannen kunnen nooit maximale *wokeness* bereiken als gevolg van hun in de kern giftige mannelijkheid.” (p. 3)

Het karakter Titania komt uit een upperclass Engels gezin waarin alles voor de wind ging. Ze studeerde Modern Languages met een Master's degree in Gender Stu-

Andrew Doyle en zijn schepping

dies en ze beschouwt zichzelf als dichter. Maar voor alles een *woke warrior*. Ze meent overigens dat haar opvoeding zeer onderdrukkend was en dat zij een slachtoffer is en was, zelfs als baby: “De eerste zes maanden van mijn leven had ik borstvoeding gekregen. Besepte mijn moeder niet dat ik *vegan* was? Kon het haar wel iets schelen? Hoe dan ook, dit was misbruik.” (p. 6)

Het boek is doorspekt met echte woke stellingen zoals van Rochelle Gutiérrez die hoogleraar is aan de University of Illinois en die beweert dat “de wiskunde zelf op veel niveaus functioneert als witheid.” (p. 7) Een Google search levert ook de zin na het door Titania aangehaalde citaat op: “Wie zich verdienstelijk maakt door aan wiskunde te doen en die te ontwikkelen, wie vaardig is in de wiskunde en wie geacht wordt deel uit te maken van de

wiskundige gemeenschap, wordt over het algemeen als wit gezien.”

“Als een vrouw klaarkomt met een man werkt ze enkel samen met het patriarchale systeem en maakt ze van haar eigen onderdrukking iets erotisch.” Aldus de Britse lesbisch-feministische wetenschapper en politiek activist (= woke) Sheila Jeffreys (1948). Dit is het openingscitaat van het hoofdstuk *Fuck the patriarchy*. Weer heb ik gecheckt of het een authentiek citaat is en dat blijkt het geval. Titania is een satire, maar Jeffreys niet. Ik geef hierbij nog enkele juweeltjes van misandriene beschuldigingen vanuit de hoek van genderstudies die ik tegenkwam:

- Julie Burchill: “Als de seksoorlog gewonnen is zouden prostituees als collaborateurs gefusilleerd moeten worden voor hun vreselijke verraad aan alle vrouwen.”
- Nikki Craft: “Pornografie ontmenselijkt meestal vrouwen. Het maakt tot fetisch geworden objecten van ons en voorziet in een handleiding en ondersteunend netwerk voor mannen die daden van seksueel terrorisme plegen.”
- Gail Dines: “De man ‘maakt haat’ met de vrouw, aangezien elke seksuele handeling bedoeld is om de grootste mogelijke vernedering teweeg te brengen.” [“‘maakt haat’ met” is een vertaling van “makes hate to”, dat hier tegenover “makes love to” wordt gesteld – vertaler]

- **Andrea Dworkin:** “Heteroseksueel geslachtsverkeer is de zuivere, geformaliseerde uitdrukking van minachting voor de lichamen van vrouwen.” “Het huwelijk als een institutie ontwikkelde zich uit de praktijk van verkrachting.”
- Melissa Farley: “Het is niet mogelijk de gezondheid te beschermen van iemand van wie de functie (*job*) inhoudt dat diegene gemiddeld eens per week wordt verkracht.”
- Catharine MacKinnon: “Mannen die in het gevang zitten voor verkrachting... werden gevangengezet voor iets dat weinig verschilt van wat mannen gewoonlijk plegen te doen en dat zij seks noemen. Het enige verschil is dat ze gepakt zijn.”
- Robin Morgan: “Voor mijn gevoel is mannenhaat een eerzame en levensvatbare politieke opstelling en hebben de onderdrukten recht op klassenhaat jegens de klasse die hen onderdrukt.” “Pornografie is de theorie en verkrachting is de praktijk.”

Titania schrijft: “Toch is het de droeve waarheid dat vrouwen in onze huidige samenleving meer onderdrukt

worden dan ooit tevoren. Het is de *illusie* van vrijheid die onze onderdrukking des te meer verwoestend maakt.” (p. 11) Het is frappant dat het woke activisme zich druk maakt over een strijd die al gestreden is en in hun voordeel is beslecht. Het gaat beter dan ooit met de vrouwenemancipatie, al blijven er punten van verbetering mogelijk. Maar ook racisme is in liberale democratieën uitgebannen, al is er nog wel sociaal racisme, maar ook dat is minder dan vroeger. Wie luistert naar woke activisten, bekruipt het gevoel dat we leven in een racistische, homofobe, transfobe, misogynie samenleving waar de witte man de grote boeman is. Ik laat Titania graag aan het woord: “Ik zou zo ver willen gaan te zeggen dat alle kennis een patriarchale constructie is, omdat die is opgebouwd in eeuwen van mannelijk totalitarisme.” (p. 18) Toch krijg ik tegenwoordig dergelijke opmerkingen tijdens colleges te horen, zonder het woord ‘totalitarisme’. Er wordt gevraagd waarom voornamelijk mannen – en met name witte mannen – aan bod komen. Dat is een interessante, sociologische vraag waarop het antwoord is: wetenschap is ontstaan in Europa waar alleen mannen toegang hadden tot hoger onderwijs. Het is onmogelijk om dat moreel te corrigeren. Wat wel van belang is, is dat alle obstakels die maken dat mensen geen toegang hebben tot hoger onderwijs en daar carrière kunnen maken, worden weggenomen.

De epistemologie van *wokery* is het omgekeerde van de wetenschappelijke kenleer. Bij woke is gevoel leidend, terwijl bij wetenschap feiten leidend zijn. Titania merkt op: “Als je *voelt* dat iets waar is, dan *is* het waar.” (p. 18). Het leidend maken van gevoel is het opgeven van het streven naar objectieve wetenschappelijke kennis. Als voor jou voelt dat ‘ $1 + 1 = 3$ ’ dan maakt dat die uitspraak nog niet waar, althans niet volgens wetenschappelijke, objectieve epistemologie. Volgens woke epistemologie is waar wat voor jou goed voelt, zolang het maar wel in overeenstemming is met de woke ideologie, want wie zegt ‘voor mij voelt het wel goed om gescheiden we’s te hebben’, die toont zich volgens Titaniaanse logica onverdraagzaam. “De gedachte dat kennis belangrijker is dan gevoelens, is precies wat er mis is op het terrein van de kennis.” (p. 100) De woke kenleer is zodoende een subjectieve en relatieve kenleer, binnen het morele raamwerk van de woke ideologie. Dit is een doorgeslagen vorm van tolerantie. Tolerantie is goed, maar heeft grenzen. Karl Popper wijst erop dat de tolerantie die intolerantie tolereert, gedoemd is ten onder te gaan, zoals de Duitse democratie die in 1933 de intolerante nazipartij via tolerante democratische principes binnenloodte en vervolgens was dat het einde van de tolerantie en democratie. Tolerantie heeft altijd het risico met het paard van Troje de eigen ondergang binnen te halen. De subjectieve woke epistemologie die heel tolerant lijkt, is echter een ondermijning van de wetenschap. Het is belangrijk dat wetenschappelijke instituten tolerant zijn (en alleen kijken naar merites en niet naar persoonskenmerken), maar de wetenschappelijke kenleer is zeer intolerant en dat is juist haar kracht. In de epistemologie is intolerantie een deugd. Titania haalt een paper aan met de titel ‘Science: a Masculine Disorder?’ (1985) van Jill Bowling en Brian Martin. Ik dacht dat het om een grappig, maar het artikel bestaat inderdaad en is op internet te vinden. Laat ik dan toch maar even uitleggen wat volgens mij zo volkomen duidelijk is: er is een verschil tussen uitkomsten en beoefenaars. In de wetenschap zijn

mannen – in ieder geval historisch – oververtegenwoordigd, maar dat betekent niet dat de uitkomsten van hun werk alleen op mannen van toepassing zijn, noch dat vrouwen geen wetenschap zouden kunnen bedrijven. Het bestempelen van wetenschap als ziekte is een drogreden: de (zo noem ik hem) psychiatriedrogreden, door iets als aandoening te bestempelen wordt het fenomeen afgeschreven als serieus te nemen fenomeen. De psychiatriedrogreden kan ook als variant van de *ad hominem* drogreden worden gebruikt, namelijk door iemand te beschuldigen als mentaal afwijkend of onvolwaardig.

De *wokery* van Titania en haar kompanen in de virtuele wereld is een doorgeslagen en dolgedraaide vorm van tolerantie die in haar tegendeel is omgeslagen: kritiek is verworden tot dichtgemetseld dogma, vrijheid van expressie is verworden tot *safe spaces* met censuur van alles wat buiten het dogmatisch kader valt, anti-racisme is verworden tot anti-wit racisme, feminisme is doorgeslagen tot misandrie. Onder het mom van tolerantie wordt de vrijheid van expressie ingemetseld in een kleine cel van intolerant dogmatisme waar tegengeluiden worden gecancelled: “Als je niet gecensureerd wilt worden moet je gewoon geen verkeerde dinbgen zeggen. Zo eenvoudig is

gelijk. En degenen die de meeste van dergelijke posities kunnen stapelen (dat heet intersectionaliteit in postmodern jargon) zijn de winnaars. De winnaar is degene die het hardst kan beweren slachtoffer te zijn en daarom gelijk heeft. De satire van Doyle is dat het personage Titania McGrath uit de upper class komt – de meest bevoorrechte klasse – en desondanks roeptoert dat zij een slachtoffer is van structurele discriminatie en onderdrukking. Titania heeft elk besef van proportionaliteit en werkelijkheidszin verloren. Titania is weliswaar fictie, maar woke is dat helaas niet.

De bespreking van het boek in *The Guardian* is nogal zuur: “Lach als je wilt, maart woke is geen grapje.” Doyle legt in een essay uit waarom hij Titania heeft bedacht. Doyle: “De hatelijkste opmerkingen die je vindt op de sociale media komen van de racistische ultrarechtse kant en van de woke intersectionalisten. Het zijn twee koppen van hetzelfde monster.”

Een vraag die mij bezighoudt is in hoeverre de satire van Titania overeenkomt met sjw's in de echte en virtuele wereld. De vele absurde citaten zijn echt, maar zijn de opvattingen representatief voor de woke culture? Als de woke opvattingen van Titania – gestut door de citaten – niet een representatieve afspiegeling zijn van de woke culture, welke les kan er dan getrokken worden uit dit boek? Ik vind (bijna) alle opvattingen van Titania van de pot gerukt.

Herkennen sjw's zich in Titania of vinden zij haar opvattingen overdreven? Zelfs als zou maar een deel van de standpunten van Titania raakvlakken met de werkelijkheid hebben, dan nog maakt *wokery* mij bang. Als op zichzelf staand boek biedt Woke onvoldoende onderbouwing om te kunnen bepalen of dit representatief is voor de woke culture. Maar tegelijkertijd worden er ook mensen ontslagen, gecancelled, bedreigd, bestookt met hatemail omdat zij in de ogen van woke sjw's een faux pas hebben gemaakt.

Een eerdere criticus van doorgeslagen relativisme, Alan Bloom, merkte eens op: “Er is één ding waar een hoogleraar absoluut zeker van kan zijn: bijna iedere student die de universiteit binnenkomt, gelooft, of zegt dat hij gelooft, dat waarheid relatief is.” En dat is nog steeds zo. Dat relativisme is echter maar relatief, want woke kent eigen dogma's. Ook onder mijn studenten zitten sinds enkele jaren gegarandeerd sjw's van het type Titania. Als boek is het hilarisch om te lezen, maar in de echte wereld, met inbegrip van de collegezaal, wordt het gevaarlijk, want de kans om gecancelled te worden is niet verwaarloosbaar. Woke is een paard van Troje. Onder het mom van prachtige idealen als gelijkheid en sociale rechtvaardigheid wordt dit paard de universiteiten binnengereden. En dan kan de slachting die canceling heet beginnen.

De Engelstalige teksten zijn vertaald door René van Elst. Kartoen van Gie Campo.

Floris van den Berg lacht met hilarisch boekje over Woke !

het eigenlijk.” (p. 31).

Titania schrijft in *Newspeak*: “Censuur is voor elke regering een belangrijk middel om onze vrijheden te garanderen.” (p. 123) Het Social Justice Warrior jargon is Orwelliaanse *Newspeak*: “Alle dieren zijn gelijk, maar sommige dieren zijn meer gelijk dan andere.” Die slogan uit *Animal Farm* is treffend van toepassing op woke. Daar is namelijk iedereen gelijk, behalve degenen die in historisch onderdrukte posities zitten, die zijn namelijk meer

Georg Elser, laakbare tirannendoder?

Anton van Hooff

Dacht ik eindelijk in Georg Elser mijn held gevonden te hebben, komt een Duits filosoof mijn ideaal bederven. Georg Elser? Ik heb in dit blad al eens over hem geschreven^[1] en in het maartnummer van *Historisch Magazine* is mijn bewonderend artikel gepubliceerd.^[2] In *Tirannenmoord. Van Caesar tot Hitler*, dat van de zomer bij Omniboek verschijnt, is hij met opzijschuiven van Von Stauffenberg en de anderen die betrokken waren bij de aanslag van de 20ste juli 1944 de climax als een vrijwel perfecte tirannendoder.

Op 8 november 1939 bracht Elser in de Münchener Bürgerbräukeller via een tijdsmechanisme op de ingestelde tijd van 21:20 u. een bomontploffing teweeg. Op dat moment zou Hitler nog bezig zijn met zijn jaarlijkse lange rede ter herinnering van de mislukte staatsgreep van 8 november 1923.

De leiding ‘beseitigen’

Geheel alleen had Elser, een bekwaam ambachtsman, zich in jarenlange voorbereiding de benodigde materialen bezorgd en zich geoefend in de omgang met springstof, ontstekers en de instelling van – voor alle zekerheid – twee klokken. In de herfst van 1939 holde hij zo’n dertig dagen geknield de pilaar boven Hitlers spreekgestoelte uit. Nog op de dag voor de geplande explosie ging hij terug naar München om zich ervan te vergewissen dat de klokken tikten.

Zijn motief was heel zuiver. Hij wilde niet zoals Von Stauffenberg ‘das heilige Deutschland’ redden, maar de nazileiding uitschakelen, die op oorlog uit was. En oorlog betekende voor de gewone man ellende, zoals Elser uit de Eerste Wereldoorlog wist. In het naziregime waren de lonen reëel lager geworden, onder andere door de ‘vrijwillige’ afdrachten. Elser dacht er niet aan een leidende rol bij een omwenteling te spelen; als de misdadige Führung maar weg was, werd alles anders. Daarom hoopte hij met de explosie in één klap Hitler en andere nazibonzen, die vooraan zaten, uit te schakelen. Inderdaad kwamen acht

mensen bij de ontploffing, die een deel van het geweld deed instorten, om, zeven naziveteranen en een hulpkelnerin. Maar de roofvogels waren 13 minuten tevoren gevlogen. Wegens dreigende mist zag Hitlers piloot een vertrek op de volgende ochtend niet zitten. In allerijl werd Hitlers spoorwagon gekoppeld aan de trein die tegen half tien naar Berlijn vertrok.

Naïef

Natuurlijk was Elser een monomaan, zoals tirannendoders dat doorgans zijn. Dat de oorlog al op 1 september was begonnen met de inval in Polen en de volgende massaslachtingen, schijnt niet tot hem te zijn doorgedrongen. Maar goed, het krijgsverloop was waarschijnlijk wel anders geweest, omdat de weerstand van de legerleiding tegen de Blitzkrieg in het Westen meer armslag had gekregen.

Elser had ook niet meegekregen dat het programma van de bijeenkomst een paar dagen tevoren was veranderd; niet Hitler zou spreken maar Hess, maar die wijziging was weer ongedaan gemaakt; de Führer zou toch zelf komen.

Rijkelijk naïef was Elser overtuiging dat hij het vege lijf kon redden door in Konstanz de grens naar

Zwitserland over te steken. Hij had vanuit die plaats een tijdje een baan in Zwitserland gehad en beschikte over een document voor klein grensverkeer. Hij had niet bedacht dat de regels zouden zijn aangescherpt. Bovendien zou het bangige Zwitserland ongetwijfeld de aanslagpleger op het leven van een bevriend staatshoofd hebben uitgeleverd. Het liet zelfs een eigen onderdaan in de steek.^[3] Had Elser er dus beter aan gedaan in de Bürgerbräukeller zelf de ontploffing op het beste tijdstip tot stand te brengen?

Hoe legitiem was Elser's daad?

Ja, waarom had Elser niet alles gedaan om onschuldige slachtoffers te voorkomen, in het bijzonder onder het dienstpersoneel? De filosoof Lothar Fritze, 1954 geboren in Karl-Marxstad, nu weer Chemnitz, stelde die verwijtende vraag in 2009 in *Legitimer Widerstand? Der Fall Elser* en ontketende daarmee een venijnig debat.^[4] Volgens Fritze had Elser ter plaatse moeten blijven en niet zijn eigen hachje willen redden door zijn vlucht naar Zwitserland. Hij had dan als er iets misging, de aanwezigen bijtijds kunnen waarschuwen voor de komende explosie. Maar ja, als geestelijk beperkte persoon had Elser zich in zijn rechtlijnigheid geen morele vragen gesteld, heel anders dan de groep achter de 20ste juli, die in jarenlange gedachtewisselingen de rechtmatigheid van *Tyrannenmoord* overwoog en daarmee een ‘hoog niveau van reflectie’ bereikte.^[5] Vooral de stelling dat zo’n ‘doorsneeburger’ als Elser intellectueel en moreel niet was toegerust om een aanslag te plegen, heeft kwaad bloed gezet. Fritze heeft in elk geval de onrust gekregen, waarvan het uitblijven hem verontrustte bij de golf van kritiekloze bewondering voor Elser, die van af het einde van de twintigste eeuw in Duitsland om zich heen greep in de vorm van tentoonstellingen, monumenten en benamingen van straten.^[6]

In latere publicaties heeft Fritze de vraag veralgemeend tot in hoeverre men in de strijd tegen totalitaire onschuldige slachtoffers op de

koop toe moet nemen, zoals Churchill bij de geallieerde bommenter-reur op Nazi-Duitsland.

Hier sta ik

Ja, dat zijn me ethische vragen. Ik houd het maar bij Elser en zijn solitaire daad. Had men van hem mogen eisen dat hij zijn eigen leven willig opofferde? Dat deden de mannen van de 20ste juli ook niet. Mag zo'n offer trouwens ooit van iemand verwacht worden? Voorlopig is Elser voor mij een man uit één stuk, een Luther of Sokrates die zich door zijn persoonlijk rechtsinstinct liet leiden. Om persoonlijk te worden: wanneer zeg ik 'Hier sta ik, ik kan niet anders?'

[1] Georg Elser, een vrije geest die Hitler op 13 minuten na doodde, De Vrijdenker 51.5 (juni 2020) 12-14

[2] De bom die Hitler op een haar na doodde, Geschiedenis Magazine 56.2 (februari/maart 2021) 50-53

[3] De katholieke Zwitserse student theologie, Maurice Bavaud (1916-1941) zat een jaar voor Elzers aanslag op de eretribune bij de Veldheerhal in München. Met een pistool wilde hij tijdens de parade Hitler doden, maar de zee van vaandels en opgestoken armen maakte het hem onmogelijk te richten. Hij had trouwens met zijn damespistool alleen op drie meter afstand kunnen treffen.

[4] Lothar Fritze, *Legitimer Widerstand? Der Fall Elser*, Berliner Wissenschafts-Verlag 2009.

[5] Fritze maakt nog andere verwijten. Bewonderaars van Elser zien volgens Fritze over het hoofd dat het hoofdmotief verbetering van de levensomstandigheden van de werkende klasse was, niet het voorkomen van de oorlog.

[6] Slotzin van het essay: 'Unter diesem Gesichtspunkt kann man es als beunruhigend empfinden, daß die kritiklose Verehrung von Elser offenbar nur wenige beunruhigt.'

Lale Gül gaat leven

Anton van Hooff

Bestsellers koop ik eigenlijk nooit. De enkele keer dat ik me liet verleiden, knapte ik af: vanwaar al die ophef? Ik laat liever een boek 'rijpen'. Als het na een paar jaar nog steeds aandacht krijgt, is het tijd het aan te schaffen – en dan nog in een goedkopere editie ook.

Maar *Ik ga leven* van Lale Gül kon ik evenmin laten liggen als het meesterlijk *Revolusi* van David van Reybrouck.^[1]

Karbonkel

Laat meteen gezegd zijn dat *Ik ga leven* geen literair meesterwerk is. Was het opzet van uitgever Mai Spijker om lezers te pakken met een onrijp boek? Niet zonder prenties giet de schrijfster, van Turkse achtergrond, die Nederlands studeert, met citaten van Multatuli, Nietzsche en naïeve verzen, een literaire saus over wat ze aanbiedt. Menige zin is een wangedrocht en allerlei beschouwingen wekken vooral de schijn van diepzinnigheid.^[2] Het had allemaal veel pregnanter en dus korter gekund.

Maar ja, het boek put uit een diepe woede; die laat zich moeilijk aan banden leggen. Het is één grote tirade tegen 'Karbonkel' (steenpuist), zoals Gül haar moeder aanduidt. Ze verzuimt even deze metoniem op

te helderen – het blijkt te gaan om een analfabeet monster uit een televisieserie voor beginnende lezers.

Denken maakt vrij

Met bitterheid beschrijft Gül hoe haar schooljaren vergald werden door de Koranschool die ze in de weekeinden moest bezoeken. Terecht noemt zij het domweg instampen van Koranverzen en africhten zonder tegenspraak 'intellectuele mutilatie'. Een enkele keer waagde ze tegenspraak: waarom staan er in het hierna maals geen 72 knapen op een vrouwelijke 'martelaar' (suicide bomber) te wachten? Waarom is het getuigenis van een vrouw voor de rechter maar de helft van die van een man waard? En Mohammed had toch seksuele omgang met een meisje van zes, niet? (Als drogreden wordt dan opgegeven dat meisjes vroeger eerder rijp waren!) Kortom alle vragen die bij een buitenstaander opkomen bij een nuchtere lectuur van de Koran, kwamen spontaan in het hoofdje van Lale Gül op. Zo gaat het gelukkig bij intelligente mensen: ze durven te denken.

Gül had – anders dan haar jongere zus – de zegen dat er nog geen islamiti-

sche basisschool bestond; op de (zwarte) openbare school maakte ze in elk geval kennis met leeftijdgenoten uit heel andere milieus. Ook de middelbare school, waarop ze door een verrassend vwo-advies kwam, bracht haar in aanraking met vogels van allerlei pluimage, al waren daar de intolerante eisen van moslims een kwelling. Nooit mocht ze van haar ouders mee op schoolreis – stel je voor, met jongens. Een uitzondering was de culturele reis naar Rome, die voor het schooldossier telde en daarom niet gemist mocht worden, zo werd haar ouders wijsgemaakt. Uitvoerig beschrijft ze die bevrijdende ervaring, met nachtelijke gesprekken over god, de wereld en seks. Als onderdeel van haar bevrijding gebruikt ze gul ‘vieze’ woorden.

Opnieuw besef je welk kwaad wordt aangericht door artikel 23 van de Grondwet, dat toestaat dat er een parallel ‘Erdoganistan’ ontstaat.

Verknijpt leven

Als studente aan de stervende afdeling Nederlands van de VU leidt ze een verknijpt leven: studie, bijbaan bij AH, serveren in een restaurant (zonder medeweten van haar ouders) en een driejarige verhouding met haar Haagse Freek. Als geboren Hagenees genoot ik van haar pogingen om het taaltje dat ze bij Freek thuis hoorde, fonetisch weer te geven: vroegah (vroeger), duinih (duinen), ehkel (eikel), buâhrâh (buurvrouw).

Ook wel als demonstratie van bevrijding beschrijft ze heel expliciet wat Freek en zij doen, in contrast tot haar thuisomgeving die zweert bij maagdelijkheid (alleen voor vrouwen, wel te verstaan). Haar hele jonge leven is een voortdurend gevecht tegen de enorme druk van haar omgeving, de Turkse gemeenschap die gebiologeerd is door ‘eer’, door de voorschriften die haar moeder van imam ‘Wawelaar’ (naar de dominee in *Max Havelaar*) krijgt en vooral van haar moeder. Alles wordt inzet van strijd: losse kleding, make-up en natuurlijk de hoofddoek

Jarenlang weet ze te verhullen dat ze al menstrueert en zich ‘dus’ voor mannen niet als jachtbuit mag presenteren.

Ten slotte wordt ze ontmaskerd en moet onder de huik. Na dit boek maakt niemand mij meer wijs dat het dragen van een hijab een vrije keus is. De dwangmechanismen zijn zo verpletterend dat er geen ontkomen aan is, behalve door openlijke rebellie.

Op het eind verbreekt Gül (die zich in het boek Bûsra noemt) de uitzichtloze verhouding met Freek en besluit ze de volgende dag zonder hoofddoek te verschijnen: ze gaat leven.

Is Gül gaan leven?

Heeft ze dat ook gedaan? Na grote ophef in maart^[3] met een poging tot massale steunbetuiging – waarvoor in dit blad aandacht is gevraagd – is het stil geworden. Ze zou op zichzelf gaan wonen. Nee, ze ging niets meer schrijven. Is ze toch teruggekeerd tot de benauwende schoot van haar milieu?

Alles is bij zo’n gewond mens denkbaar. Wat blijft staan, is een boek dat ieder vrijdenkend mens – desnoods cursorisch – moet lezen.

[1] Dat is geschiedschrijving zoals ze moet zijn: panoramische gezichten gecombineerd met directe getuigenissen van de weinige hoogbejaarde ooggetuigen, opgezocht tot in Nepal toe. De zelfde totale historiografie bedreef Van Reybrouck in Congo. Timothy Snyder deed zoiets in Bloedlanden. Anders dan ik op grond van de besprekingen verwachtte gaat het niet vooral over de Nederlandse oorlogsmisdaden. De onafhankelijkheid is ook niet de climax. De trieste afgang van de ‘geest van Bandung’ en van de Derde Wereld onder leiding van Nehroe, Nasser en Soekarno. Enfin, graag zou ik erover schrijven, maar de thematiek raakt het vrijdenken slechts marginaal, behalve misschien het overlopen van Poncke Princen naar de republikeinse zaak.

[2] Voorbeeld van een monstroom: ‘Onze perceptie aangaande de mate van subjectiviteit in een proces van waarheidsvinding is per definitie sterk variabel’ (p. 84).

[3] Optreden in Buitenhof op 28 maart: <https://www.youtube.com/watch?v=PPKwYXwxKLo>

Het HHC is nu een website

René van Elst

Onze vereniging De Vrije Gedachte heeft een aantal jaren dankbaar gebruikgemaakt van diensten van het Humanistisch Historisch Centrum (HHC). Dat werd in 1993 opgezet als het Humanistisch Archief- en Documentatiecentrum (HADC) met Piet Thoenes als eerste voorzitter; de latere naam dateert van 2011. Sinds 1997 was Bert Gasenbeek de directeur van deze instelling, die werkte binnen de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht. Als kernactiviteiten had het HHC o.a. het verwerven, ontsluiten en beheren van archieven en documentatie, informatievoorziening aan humanistische organisaties en aan derden, het verrichten van historisch onderzoek en het uitbrengen van wetenschappelijk-

ke publicaties. Het HHC gaf de boekenserie Humanistisch Erfgoed uit in samenwerking met uitgeverij Papieren Tijger. Diverse humanistische archieven werden bewerkt en ter bewaring overgebracht naar het Utrechts Archief. In 2005 werd het Metamorfozeproject van de Koninklijke Bibliotheek afgerond, waarbij veel historische publicaties uit de vrijdenkersbeweging werden geconserveerd en gedigitaliseerd. (Ons bestuur beschikt over kopieën van de meer dan 100.000 bestanden.)

Het HHC is in juni 2020 opgeheven (dat viel samen met de pensionering van Bert Gasenbeek, waarover meer op p. 34) en is nu een website Digitaal Humanistisch Erfgoed met deze URL:

<https://www.uvh.nl/digitaal-humanistisch-erfgoed>

Jezus-mythe

Jan Willem Nienhuys

Heeft Jezus echt bestaan, en zo ja wat weten we dan van hem? Een energieke groep schrijvers denkt van niet. Beroepsgeleerden denken van wel, maar ook dat we vrijwel niets van hem weten. Wat zijn hun argumenten?

Twijfels aan de correctheid van de evangeliën zijn al oud. De Duitse theoloog Reimarus dacht (1787) dat Jezus een mislukte revolutionair was. Zijn leerlingen zouden na de kruisiging het lijk van hun leermeester uit het graf gestolen hebben.

Na Reimarus zijn er vele varianten van de theorie geweest dat Jezus een mythe is. Ook verliepen de pogingen om een reële historische kern in de verhalen over Jezus te vinden in diverse golven. We zitten nu in de derde golf.

Het Amerikaanse blad *Free Inquiry* heeft daar in de periode 2016-2020 flink veel over geschreven, namelijk in de nummers 36.6, 37.1, 37.4, 37.6, 38.2, 40.3. Het laatste woord had een briefschrijver in 40.5 die de amateuristische mythicisten contrasteert met universitaire Nieuw-Testamentspecialisten.

Helaas zitten de stukken van die specialisten achter betaalmuren en om ze te kunnen lezen heb je misschien ook nog specialistische kennis nodig. Ik wil als amateur een poging doen.

Waarom is dit überhaupt belangrijk? Onder de concrete vraag naar het bestaan van Jezus ligt de meer algemene vraag hoe religies ontstaan. Dat is een belangrijke vraag. Een dokter kan ook meer doen als hij of zij snapt hoe een ziekte ontstaat.

Paulus

De oudste geschriften waarin Jezus genoemd wordt, zijn de brieven van Paulus. Die dateren uit de jaren 50. Paulus heeft het vaak over Christus, ook over zijn dood en verrijzenis. Hij begint zijn brief aan de Romeinen met de opmerking dat ook hij,

Paulus is geroepen het evangelie te verkondigen. Maar wat is dat evangelie (goede boodschap) dan? Dat is het eindtijdgelooft dat Jezus zelf gepredikt had: het einde van de huidige wereld en begin van het koninkrijk van God is nabij. Er was grote kans dat men het zelf nog mee zou maken. Tot die tijd moeten de volgelingen zich serieus houden aan de geboden van God. Die zijn heel eenvoudig: wees braaf en heb uw naaste lief als uzelf.

Jezus geschiederd door Vincent Barzoni.

Het is duidelijk dat Paulus schrijft aan lieden die weten waar hij het over heeft en die hij veelal eerder bezocht heeft. Als het klopt wat Paulus over zichzelf vertelt, was hij aanvankelijk een fel bestrijder van deze sekte, totdat hij na een soort visioen opeens van mening veranderde. In 1 Kor. 15:14 zegt hij waar het om gaat: als Christus niet is opgewekt, dan is ons geloof onzin.

Wat deden die gelovigen zoal? Zij kwamen bij elkaar, en dan waren er 'profeten', leraren, mensen met speciale krachten zoals genezers en

ten slotte bestuurders (opzichters) in die volgorde van afnemende belangrijkheid. Daar zijn alleen van overgebleven de opzichters, *epi-skopoi*, ook wel genoemd ouderlingen, *presbyteroi*; daar zijn onze woorden bisschop en priester van afgeleid.

De vieringen van de gelovigen bestonden uit een gemeenschappelijke maaltijd, en Paulus verhaalt in 1 Kor 11:23 wat Jezus hem heeft gezegd (kennelijk in een visioen) over de instelling van het Avondmaal.

Men werd lid van de club door het ritueel van de doop.

In de Galatenbrief (1:19) zegt Paulus dat hij Jacobus, 'de broeder des Heren' ontmoet heeft. Dit is een moeilijk punt voor degenen die denken dat de hele Jezus een verzinsel is: hoe kan een verzinsel nou een broer hebben?

Paulus bespreekt in dezelfde brief, hoofdstuk 2, ook zijn conflict met Petrus (Kefas), de belangrijkste volgeling van Jezus. Petrus en Jacobus behoorden bij de 'behoudende' groep die nog vast wilden houden aan joodse gebruiken en ook alleen onder joden wilden prediken. Hetzelfde conflict staat beschreven in Handelingen 15. Hoe kan een puur verzonden Jezus nu leerlingen hebben die beweren hem te hebben meegemaakt? Zou Paulus echt dat hele conflict en zijn tegenstanders verzonden hebben, zonder dat de lezers van zijn brieven dat merkten?

Keiharde bruut

De gelovigen wisten eigenlijk niets van Jezus. Als hij een van vele eindtijdpredikers of would-be bevrijders (van de Romeinse overheersers) was, dan was hij niet belangrijk genoeg voor contemporaine geschiedschrijvers. Johannes de Doper was een stuk bekender.

Dat Pontius Pilatus Jezus liet kruisigen is niets verwonderlijks. Dat gebeurde wel vaker met oproerkraaiers. Pilatus was een keiharde bruut die zich weinig gelegen liet

liggen aan de religie van zijn onderdanen.

De schandelijke kruisdood was voor de ergste criminelen, namelijk opstandelingen tegen het wettig gezag, messiassen die het Koninkrijk Israël wilden herstellen, dus de Romeinen verdrijven. Gekruisigden deden er meestal dagen over om dood te gaan, en hun lijk bleef, ter meerdere afschrikking, hangen tot het geheel vergaan was. Bewakers moesten zorgen dat verwanten de lijken niet stalen om ze een nette begrafenis te geven. Dat zal met een eindtijdprediker met net iets te veel volgelingen niet anders geweest zijn.

Volgens de Bijbel werden er met Jezus nog twee andere opstandelingen ('lestai') gekruisigd, en was een derde, Barrabas, bij wijze van gunst aan het volk vrijgelaten. Ook als dat verzonnen is, maakt het deel uit van de couleur locale die het verhaal plausibeler maakte voor de lezers.

Tacitus en Suetonius

In het jaar 64 waren de christenen in Rome al een opvallende sekte, en ze kregen van Nero de schuld van de brand van Rome. Dat staat bij Tacitus. De informatie bij Tacitus is niet zozeer dat die bewees dat Jezus bestaan heeft, maar dat in er dat jaar 64 een grote groep gelovigen was die er vast van overtuigd was dat Jezus zo'n dertig jaar eerder was gekruisigd.

Uit de geschriften van Suetonius (ca. 121) kunnen we opmaken dat er onder Claudius (41-54) zo'n gedoe was met joden in Rome in verband met ene Chrestos, dat de joden de stad werden uitgezet. (Voor Romeinse oren waren chrestos en christos min of meer gelijkkluidend. Dat een naam die slechts van horen zeggen bekend was iets anders gespeld werd, is zonder betekenis.)

Het is verleidelijk om te denken dat dit het al genoemde conflict was tussen joden-christenen die de joodse religieuze gebruiken wilden handhaven en anderen die niet-joden zonder meer wilden toelaten, of tussen joden die wel en niet in Christus geloofden.

Suetonius vermeldt ook dat er tijdens Nero een nieuwe sekte was, de christenen, en hij gebruikt het woord *superstitio*, wat zoiets als buitensporig religieus geloof betekent. Hij noemt dit geloof *maleficus*, wat schadelijk betekent of misschien ook

slaat op zwarte magie. Het punt is weer dat er in Rome toen al behoorlijk wat christenen waren.

Niets bij Paulus

Paulus vertelt bijna niets over Jezus. Hij noemt lijden, vernederende dood aan het kruis, en opwekking uit de

doden, en dat de dood een zoendood is en dat Jezus geboren is uit het geslacht van David en zoon van God is, maar verder staat er in de circa 100 passages in die brieven waar Christus of Jezus genoemd wordt vrijwel niets over wat die gedaan of gezegd had, met bijna de ene uitzondering de al genoemde instelling van het Avondmaal.

Jezus was arm, staat in 2 Kor. 8:9, en had smaad te verduren (Rom. 15:3). Alleen leidt Paulus dat laatste uit Psalm 69 af. Zelfs een enkel woord over de betrokkenheid van Pilatus ontbreekt.

Er zijn honderden passages waar Paulus zijn argumenten kracht had kunnen bijzetten door citaten of daden van Jezus aan te halen. Hij deed het niet. Ook in de brieven van de anderen vinden we nauwelijks iets.

Ik vind dat we wel mogen concluderen dat in al die tijd, toen Paulus rondreisde en contact had met leerlingen en familie van Jezus, hij nooit iets gehoord heeft over woorden of daden van Jezus dat bruikbaar was in de prediking. Er was gewoon niets.

Ik voel wel mee met Paulus, met zijn simpele bondige boodschap: Jezus zegt dat het einde der tijden

komt, en die kun je geloven want hij is uit de dood verrezen. Klaar.

Geboorteverhalen

Zo'n twintig jaar na Paulus' brieven komen de eerste levensbeschrijvingen van Jezus. De vier die in de Bijbel staan, waren nog meest coherent. We weten niet goed hoe ze tot stand zijn gekomen. Het evangelie van Markus was er het eerst. Daarna kwamen de verder uitgewerkte versies van Lucas en Mattheüs. Mogelijk hebben deze drie nog geput uit een ouder, verloren gegaan document. Albert Schweitzer kwam begin 20ste eeuw tot de conclusie dat de evangeliën onbetrouwbaar zijn.

Niettemin geven ze ons toch een aanwijzing. Lucas en Mattheüs presenteren namelijk twee elkaar tegensprekende geboorteverhalen. Lucas begint met de volkstelling. Er was in het jaar 6 inderdaad een volkstelling, maar dat mensen zich moesten registreren in de plaats waar hun voorouders vandaan kwamen, is onzin. Mattheüs vertelt over de ster die op het geboortehuis van Jezus ging zitten en de drie 'wijzen' (en Herodes I, die in 4 v.o.j. stierf). In beide verhalen wordt Jezus geboren in Bethlehem, maar groeit op in Nazareth. Die geboorte in Bethlehem was zo gezegd om theologische redenen. Maar als Jezus verzonnen is, waarom dan opgroeien in Nazareth? Mattheüs legt een verband met 'Nazoreeër', wat slechts aantoont dat hij niet weet waar hij het over heeft. De meest voor de hand liggende verklaring is dat iedereen wel wist dat Jezus en zijn leerlingen uit Galilea kwamen. Je zal het waarschijnlijk overduidelijk aan hun dialect hebben kunnen horen.

Geen van de oorspronkelijke leerlingen, die volgens Paulus behoorlijk actief waren, voelde een noodzaak om op schrift te zetten wat ze wisten over Jezus. Misschien waren de meesten, Jezus inclusief, ongeletterd. Zou Jezus zich hebben laten dopen door Johannes de Doper? Misschien. Bijbelgeleerden denken van wel. Maar omdat de Doper zo bekend was, kan hij in het verhaal verwerkt zijn om wat extra legitimatie voor Jezus te verschaffen. De eerste christenen namen zijn idee van dopen in elk geval over.

Povere roman

Uiteraard vertellen de evangelisten over dood en verrijzenis van Jezus. Om de Romeinse overheid niet al te zeer tegen de haren te strijken, wordt van Pilatus een enigszins onzekere sul gemaakt die zich als loopjongen laat gebruiken door het Sanhedrin, de religieuze Hoge Raad. Voor de zekerheid wordt verteld dat het Koninkrijk dat Jezus predikte 'niet van deze wereld' is. De schuld wordt geheel bij 'de joden' of op zijn minst de farizeeën gelegd, en speciaal het evangelie van Johannes (dat van nog later dateert) druipend van het antisemitisme avant la lettre.

ningen bijgeflanst. Alleen de instelling van het Avondmaal hebben ze allemaal tamelijk precies van Paulus of elkaar overgenomen. Verzonnen is een sterk woord, want veel van het lijdensverhaal is overgeschreven van passages uit het Oude Testament.

Het geheel is een povere roman, en nog houterig geschreven ook (en toen en toen en toen), begrijp ik van Anton van Hooff. De leerlingen die een jaar lang het ene na het andere wonder hebben gezien, laten Jezus op het laatst behoorlijk in de steek en een van hen treedt volstrekt node-

maakt duidelijk dat vissen in het geheel niet ging zoals Johannes 21 beschrijft. Knuligheid alom.

Zou er dan helemaal niets van de evangeliën teruggaan op dingen die Jezus gezegd en gedaan heeft? Specialisten denken dat ze er misschien iets over kunnen zeggen. Sommige dingen zijn overduidelijk later verzonnen, zoals Mattheüs 16:18, waar volgens de Griekse tekst Jezus zegt dat hij zijn 'ekklesia' op 'Petros' zal bouwen. Het begrip 'kerk' bestond toen nog niet eens. Het is best mogelijk dat al die levendige aansprekende parabels wel origineel zijn. Die zijn beter te onthouden.

Maar wat is waarschijnlijker: Paulus kende de verhalen, maar weigerde deze schatkamer van argumenten bij zijn prediking te gebruiken, of een anonieme auteur met enig schrijftalent heeft ze pas na Paulus verzonnen? Ik denk het laatste. Heel veel Bijbelgeleerden zijn het echter aan hun werkgever enigszins verplicht om toch zoveel mogelijk goudkorreltjes die ze menen aan te treffen voor authentiek te verklaren. Het komt me verstandiger voor om te zeggen: 'We weten het niet.' Het enige wat trouwens telt is of Jezus wel of niet uit de dood is opgestaan, daar heeft Paulus helemaal gelijk in. En als de Verrijzenis de boodschap van een spoedig aanbreekend koninkrijk Gods moest bekrachtigen, wel, dat laatste is zeker niet gebeurd. En als het antwoord luidt: 'natuurlijk is Jezus niet verrezen', dan wordt de vraag: wat is de meest plausibele ontstaanswijze van de religie in kwestie?

Een onzinnig maar simpel idee

Paulus geeft allerlei morele raadgevingen, maar beroept zich geen enkele keer op iets dat Jezus gezegd heeft. We kunnen niet goed uitsluiten dat de evangeliën integraal verzonnen zijn, en dat het enige concrete gegeven waarover de schrijvers beschikten was dat Jezus een Galilese eindtijdprediker was – een messias zoals er wel meer waren – en dat hij aan het kruis gestorven was. De prediking van Jezus ('Het koninkrijk van God is nabij!') moet zoveel mensen hebben aangesproken, dat er na zijn dood nog een beweginkje bleef bestaan, dat zich mede door toedoen van Paulus zelfs buiten Palestina verbreidde.

Jezus voor de hogepriester Annas (Madrazo, 1803)

Er was natuurlijk al een beknopt opstandingsverhaal, namelijk wat Paulus in 1 Kor. 15 vertelt. Dat heeft hij van Jezus zelf, schijnt hij te zeggen. De evangelisten, die zoals gezegd vrijwel niets wisten, hebben zelf dat hele verhaal verzonnen of van elkaar of van een verdwenen bron overgeschreven en allemaal een beetje anders en ook anders dan Paulus.

Volgens Paulus verscheen de verrezen Jezus eerst aan Petrus. In de evangeliën zijn het twee anonieme Emmausgangers (Lucas) of een of meer vrouwen (de andere drie). Het Markusevangelie eindigde oorspronkelijk met drie vrouwen bij een leeg graf die zo geschrokken waren dat ze niemand iets vertelden. Daar is later nog een stukje met verschij-

loos als verrader op – alsof de autoriteiten ook maar enige moeite zouden hebben gehad om een notoire prediker te lokaliseren. Dat gebrek aan loyaliteit is in de context van het verhaal net zo onaannemelijk als een wandeling over het water. Merk in dit verband op dat Paulus het heeft over 'de twaalf' aan wie de verrezen Jezus zou zijn verschenen na Petrus. Kennelijk was het verhaal rond Judas nog niet bedacht.

Daar komt nog bij dat de auteurs van de evangeliën in het Grieks schrijven, en regelmatig laten merken dat zij de Hebreeuwse tekst van de toenmalige Bijbel niet kenden. Daardoor is bijvoorbeeld in Jesaja 'jonge vrouw' gelezen als 'maagd', vandaar de volledig uit de duim gezongen maagdelijke geboorte. Ze citeren fout en kennen de geografie van Palestina niet. *Free Inquiry* 40.3

Ook nu nog zijn er mensen die beweren dat de wereld binnenkort vergaat, maar verreweg de meesten worden meteen weer vergeten als het niet gebeurt. Hoewel, de zeventiendagadventisten zijn ook zo begonnen rond 1840, en dat is nog steeds een bloeiend kerkgenootschap.

Festinger heeft een ufo-cultus beschreven (in *When prophecy fails*) die meende dat de wereld zou vergaan in 1956. Toen dat niet gebeurde, werden de gelovigen juist extra gemotiveerd om te gaan prediken.

Mogelijk waren de gemeenschappelijke maaltijden en de organisatie van sociale zorg belangrijke factoren die de jonge christenbeweging deden groeien. Een hedendaagse parallel is de bloei van allerlei kerken en kerkjes in de VS. In een maatschappij waar de overheid weinig voor de burgers zorgt, is er een markt voor vangnetleveranciers.

Voor een godsdienst is een onzinnig maar simpel idee (zoals een levende dode) een eerste vereiste, maar daarmee ben je er nog niet. Je hebt enthousiastelingen nodig voor de verkondiging, het moet relevantie hebben voor de een of andere fysieke of geestelijke persoonlijke nood en als het even kan ook iets concreets, zoals troost, kameraadschap, sociale zorg, een leuk tijdschrift, een inspirerende eredienst, alles om de club bij elkaar te houden en de leden over te halen om offers voor de goede zaak te brengen – soms het inkomen van de clubleider. Of je met een verhaal over een volslagen onbekende die uit de dood is opgestaan ver komt, vraag ik me af.

Hoe Jezus er uit gezien zou kunnen hebben volgens de Britse anatomisch kunstenaar Richard Neave

Messiassen

Waar kwam de belangstelling van de joodse gelovigen voor al die messiassen vandaan? Daarvoor moeten we nog ongeveer 200 jaar voor de dood van Yeshua ben Yosef teruggaan. Toen begon er een godsdienstoorlog in Palestina tegen de zwakke Seleuciden die zo stom waren om bepaalde religieuze gebruiken, onder meer besnijdenis, te verbieden. Die oorlog wonnen de joden, waarna ze een mooie tempel bouwden, hun grondgebied uitbreidden, hun eigen religie overal waar ze konden dwingend voorschreven en ook een volstrekt verzonden voorgeschiedenis te boek stelden.

In dit werk doet God Palestina aan de afstammelingen van de Irakees Abraham cadeau en zorgt zelf voor nageslacht van de kinderloze Abraham door de hoogbejaarde Sara te bezwangeren. De twaalf achterkleinkinderen van Abraham komen in Egypte terecht en na enkele eeuwen vertrokken hun nazaten daar weer vandaan, onder aanvoering van Mozes, en veroveren daarna met genocidaal geweld Palestina (of Kanaän). De evenzeer verzonden David en Salomo schiepen een machtig koninkrijk met een mooie tempel, maar na hen ging dat koninkrijk te gronde als straf van God voor ongelovigheid. God gebruikte zelfs grootmachten zoals Assyriërs en Babyloniërs om zijn ongehoorzame kind Israël te tuchtigen en daarna de Perzen om het een nieuwe kans te geven.

Het is allemaal even denkbeeldig als de geschiedenissen rond koning Arthur, Middenaarde van Tolkien of

Star Wars (waar ook al niet gekeken wordt op een massamoord meer of minder). Dat is wat de archeologie ons leert. De tempelschrijvers van toen deden natuurlijk nauwelijks iets anders dan wat even later Vergilius met zijn *Aeneis* deed. Toen vervolgens het nieuwe koninkrijk onder koloniaal bestuur van de Romeinen kwam (koning Herodes I was een Romeinse vazal, na hem werd het gebied rond Jeruzalem door Pontius Pilatus bestuurd, en Galilea door Herodes Antipas, een zoon van Herodes I), was dit intense verlangen om het mythisch verleden te doen herleven de motor achter al die religieuze opstanden.

Een simpele boodschap die luidde: 'God zelf zal het koninkrijk herstellen, het enige wat je moet doen is braaf zijn' kan best veel mensen hebben aangesproken. Het was helemaal in lijn met de vertrouwde geschiedenis: geloof in God, dan komt de rest vanzelf. Zo gezien was Yeshua ben Yosef zelf slachtoffer van agressieve religieuze indoctrinatie. Nadat de Romeinen in het jaar 70 de opstanden neergeslagen en Jeruzalem verwoest hadden, was een militaire oplossing niet meer geloofwaardig.

Vergeten Yeshua

Het bovenstaande is mijn versie van de 'vergeten Yeshua'-theorie. Dat is de opvatting dat achter al die theologie van Paulus en al die evangelische verzinsels een Yeshua ben Yosef schuilgaat, die kortstondig veel aandacht trok, misschien niet zo zachtmoedig was als hij nu wordt afgeschilderd en in elk geval roemloos geëxecuteerd werd, misschien binnen een jaar na het begin van zijn prediking, maar niet voordat een kern van loyale volgelingen was ontstaan. Mijn versie is nog wat ongelooflijker dan de in kringen van professionele Bijbelgeleerden gangbare, want daar staan de evangeliën in iets hoger aanzien. Zo denken die dat Jezus werd opgepakt wegens ordeverstoring in de tempel – alsof de echte Pilatus om zo iets gaf. We kunnen slechts raden wat precies Jezus' volgelingen bijeenhield en hoeveel er klopt van de verhalen die decennia later over hem geschreven werden. Hoe de volgelingen gingen geloven dat Yeshua uit de dood was opgestaan, weten we niet, hoewel het wel vaker gebeurt dat volgelingen van

een intens bewonderde leider zo iets geloven. Zien we niet in de VS dat miljoenen geloven dat hun leider in plaats van politiek dood te zijn, glorieus de verkiezingen gewonnen heeft? Maar zo'n geloof kan volgens mij alleen snel ontstaan als de betrokkene voor zijn dood al bekend was en zijn of haar volgelingen intens wensen dat hun held leeft.

De 'Jezus is een mythe'-theoretici moeten natuurlijk verklaren waar de verhalen over Jezus vandaan komen, en waar het geloof uit ontstond dat al rond het jaar 50 beleden werden door allerhande groepjes in grote steden. Ze komen dan niet verder dan een evoluerend samenraapsel van verlossermythes (Osiris, Marduk, **Mitras**, Heracles, Dionysius) die natuurlijk geen enkel verband hebben met het joodse gods-

dienstige milieu van het jaar 50. Dat lijkt even ondenkbaar als het uit het niets ontstaan van een gereformeerde splintergroep te Staphorst op basis van een variant van de Bhagwan.

De mythicisten hameren telkens maar weer op de onaannemelijkheid van de evangeliën, maar dat is geen bewijs dat de hele Jezus verzonnen is. Sommige mythicisten leiden uit de brieven van Paulus af dat die het alleen maar over een door hem bedacht hemels wezen heeft en dat de ontvangers van die brieven dat begrepen, en dat waar Paulus het heeft over de 'machthebbers van deze wereld' die Jezus gekruisigd

hebben (1 Kor. 2:8) uiteraard mythische bovennatuurlijke machten, een soort demonen, bedoeld zijn.

Ik denk dat de mythicisten gewoon niet snappen hoe religies ontstaan.

Banda, Marjolijn van Pagee

De genocide van Jan Pieterszoon Coen

Enno Nuy

De VOC is met afstand het grootste bedrijf dat ooit heeft bestaan. Omgerekend naar hedendaagse valuta was de Compagnie 7,5 biljoen Euro waard. Specerijen waren ten tijde van de VOC (opgericht in 1602) letterlijk goud waard. In 1621 vermoordde J.P. Coen een deel van de bevolking van de Banda eilanden, een ander deel werd door hem verdreven en de rest werd tot slaaf gemaakt. De wandaden van Coen waren bekend vanaf het begin, maar veel historici oordeelden mild vanwege zijn economische verdiensten. In 1868 schreef J. Hageman: "een standbeeld voor Coen is de huldiging van moord, uitroeiing van mensengeslachten, vernieling van landswelvaart, oorlogen, wreedheden, eeuwenlange vijandschap onder volken, zeeroof, kunstroof, ellende". In 1876 verscheen er een standbeeld van Coen in Batavia, in 1893 werd er een opgericht in Hoorn.

Historica Van Pagee hanteert een simpele definitie van kolonialisme: kolonialisme is het zich toe-eigenen van andermans land en spullen. Maar in Nederland noemden ze dat handel en het was Coen die zei: "geen handel zonder oorlog, geen oorlog zonder handel". Maar de VOC dreef helemaal geen handel, zij vernietigden de vrije handel. Het bestuur van de VOC, de Heeren Zeventien, de opdrachtgever van Coen, had expliciet aangegeven dat geweld niet geschuwd hoefde te worden. Coen had niet veel aansporing nodig. Koloniale systemen zijn inherent gewelddadig, geweld is een gevolg van de hebberigheid en

jaloerie om iets van een ander te bezitten wat men zelf niet heeft. Verzet van de oorspronkelijke eigenaren is een hinderlijk obstakel dat alleen met geweld kan worden opgeruimd. Aldus Van Pagee.

Al in 1599 deed van Heemskerck de Banda eilanden aan en begonnen de Hollanders met hun pogingen daar een monopolie op de nootmuskaathandel op te bouwen, waarbij ze zich van meet af aan als heer en meester gedroegen. De voorganger van Coen, Laurens Reael, schreef: "Op ledige landen en ook met dode mensen is gans geen profijt te doen". Hoe anders zou zijn opvolger reageren. In het hoofdstuk *De daad* beschrijft van Pagee de wijze waarop de Hollanders de Banda eilanden ontvolkten en een slachting onder de bewoners aanrichtten. Hun barbarij was ongekend en op geen enkel valide rechtsbeginsel gebaseerd. Van Pagee maakt aannemelijk dat

BANDA

DE GENOCIDE VAN
JAN PIETERSZOOM COEN
Marjolijn van Pagee

het door Coen toegepaste geweld ook in die jaren bepaald niet volstrekt normaal te noemen was. Tegelijkertijd stemden de Staten-Generaal, prins Maurits en de Heeren Zeventien allemaal in met de handelswijze van Coen en de zijnen. En, stelt van Pagee, J.P. Coen was bepaald niet de enige.

De wereld verdeeld

Al in 1479 had de Spaanse kroon toenadering gezocht tot de Portugese en bij het verdrag van Tordesillas in 1494 werd de Atlantische Oceaan in tweeën gedeeld; in 1529 in Zaragoza werd de Stille Oceaan op dezelfde wijze gesplitst en met goedvinden van het Vaticaan werd de wereld gewoon verdeeld tussen Spanje en Portugal. Coen had een bloedhekel aan moslims die hij beschouwde als 'van nature vijanden van de christenen' en de Bandanezen zag hij evenmin als gelijken maar a priori als vijanden. Zijn geweten en godsgeloof verhinderden hem uiteindelijk niet de hele bevolking uit te roeien. Van Pagee laat zien dat de genocide op de Banda eilanden bepaald geen impulsieve daad was maar de uitvoering van een zorgvuldig beraamd plan was. Naast slavernij bedienden de Hollanders zich ook van mensenroof. Vrije mensen werden zonder pardon opgepakt en verscheept naar gebieden waar ze als slaaf werden ingezet. J.P. Coen werd geboren in 1587 en stierf in 1629, vermoedelijk aan de gevolgen van dysenterie. Hij was een buitengewoon wreed man.

Opmerkelijk is dat **Marjolein van Pagee** op meerdere plaatsen in haar studie de Belgische schrijver Van Reybrouck corrigeert die aantoonbaar onzorgvuldig bericht in zijn laatste boek *Revolusi*. Nee, onder de indruk van Van Reybrouck is Van Pagee bepaald niet. Haar argumenten overtuigen.

De VOC werd en wordt vaak gezien als de exponent bij uitstek van een handel voerende natie maar daarmee veronachtzaamt men het feit dat deze grootste onderneming ter wereld ooit, een imperialistische onderneming was, een imperium dat zich heer en meester waande over

overzeese gebiedsdelen, kolonialisten pur sang.

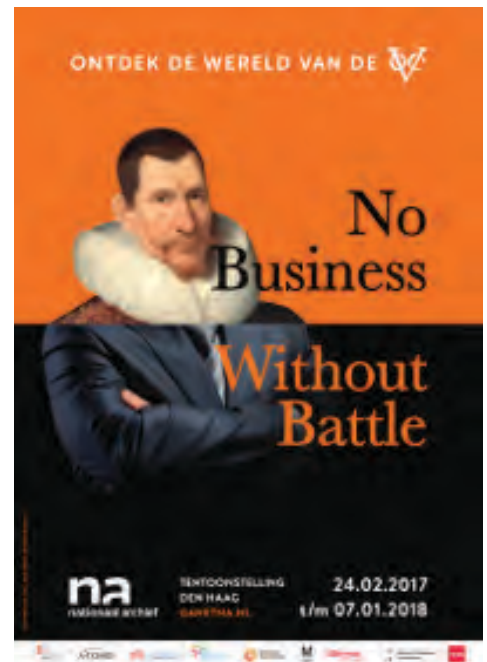
Helemaal interessant wordt deze studie van Van Pagee als zij laat zien hoe Hugo de Groot, die wij toch kennen als de grondlegger van het internationaal recht, tevens theorieën bedacht die koloniale wreedheden rechtvaardigden. De basis hiervoor

was een tweedeling in de wereld tussen christelijke West-Europeanen en alle andere volken op aarde. Die andere volken beschouwde hij als onderontwikkeld en minderwaardig. Dat er buiten Europa andere rechtssystemen bestonden, negeerde de Groot volkomen. Dat hij alle mensen van nature gelijke rechten toekende, verhinderde hem niet om contrair aan dit beginsel te adviseren als zijn broodheren zulks beter paste. De Groot bleek een soepel en creatief jurist. Zijn *Mare liberum* leest als een antikoloniaal stuk en hij stelde zelfs dat er geen rechtsgrond bestond voor de toe-eigening van gebieden als 'wingewesten', zelfs niet op basis van het oorlogsrecht. Maar toen de VOC hem om juridisch advies vroeg verklaarde hij doodleuk dat god het halen van goederen uit andere werelddelen nu eenmaal bedacht had: "het ene volk voorziet in de behoeften van het andere".

Spanjaarden en Portugezen werden als imperialistische naties veroordeeld maar de Hollanders kwamen ermee weg dankzij de mythe van de Nederlandse koloniaal zonder imperialistische motieven. In feite is Hugo de Groot de architect van het Nederlands kolonialisme. Ook de Groot voelde zich niet gehinderd door de genocide van Coen. De historica Mikki Stelder laat zien hoe in de denkbeelden van Hugo de Groot religieuze en raciaal-biologische argumenten naadloos in elkaar overlopen! Hij beschouwde de Spanjaarden en Portugezen als mislukte christenen. Schokkend om te lezen hoe de Groot de Portugezen beoordeelt. Schokkend vanwege diens schandelijke vooroordelen, onwetendheid en pure onzin. Van de wandaden van Coen wist ik al wel langer maar niet eerder werd ik geconfronteerd met het wangedrag van Hugo de Groot. Ik zou mijn geschiedenisleraar daar nog wel eens op aan willen spreken maar de beste man, pater in de orde der Norbertijnen, leeft niet meer.

Coen op zijn sokkel

In haar slothoofdstuk merkt Van Pagee terecht op: "voor de gemeente is een debat over Coen een debat als alle andere, alsof het gaat om een debat over kerstverlichting in de binnenstad. (-) en waarbij de gemeente de kant kiest van degenen die Coen op zijn sokkel willen houden". Een verademing hier een historicus te lezen die niet met meel

in de mond praat en die heldere en onontkoombare standpunten inneemt. Van Pagee: “Dat overheden koloniale verheerlijking ondersteunen geeft aan dat het wereldrijk, door Coen gebouwd, nooit is gevallen”. Hoe typerend is de poster bij de herdenkingsviering van de VOC in 2017: de onderste helft van J. P. Coen is gekleed in een modern zakenpak! Oorlog en handel gingen toen en gaan nog steeds hand in hand. In deze discussie worden kritische stemmen stelselmatig buitengesloten en, vraagt Van Pagee zich af, “als er sprake is van buitensluiten van kritiek, hoe vaak gaat het dan om niet-witte mensen van Indonesische, Indische of Molukse afkomst?”

Het verwijderen van een standbeeld, hoe terecht ook, zegt natuurlijk niets zolang men niet in veel breder verband wil kijken naar de verwoestende uitwerking van kolonialisme op inheemse naties en culturen.

Multatuli was geen tegenstander van de Nederlandse aanwezigheid in de Indische archipel, hij wilde alleen maar een menswaardiger behandeling van de lokale bevolking. Maar, schrijft Van Pagee, “als er een les is die de koloniale geschiedenis leert, dan is het dat uitbuiting geen *lightversie* kent”.

Coen had met zijn motto ‘geen handel zonder oorlog’ overigens nadrukkelijk ongelijk, vreedzame handel bestond

wel degelijk, al duizenden jaren. Hij was ook niet de eerste en de enige die op de Banda eilanden grof geweld inzette. Van Pagee: “Waar het om gaat is dat een volledige samenleving werd weggevaagd door het optreden van een roofzuchtig bedrijf, de VOC. Dat maakt het een genocide”.

Van Pagee schreef een helder en bevlogen boek over een wreedaard die namens een roofzuchtige onderneming dood en verderf zaaide tot meerdere eer en glorie van een witte koloniserende natie die tot de dag van vandaag niet bereid en niet in staat is om achterom te kijken en in alle oprechtheid te zien en erkennen dat ze nam wat niet van haar was en de oorspronkelijke eigenaren niet alleen beroofde en knechtte maar ook serieuze pogingen ondernam hen in naam van hun christelijke god voorgoed uit te roeien. Dit boek zou verplichte kost moeten zijn voor iedereen die in de waan leeft dat de VOC een achtenswaardig instituut was dat grootse bijdragen heeft geleverd aan onze nationale welvaart en aan onze naam en faam als een maritieme en handeldrijvende natie. En als de politicus die bloemen kwam leggen bij het standbeeld van Coen in Hoorn ook maar half de intellectueel is die hij zelf meent te zijn, zou schaamte hem voorgoed de mond moeten snoeren.

Wel willen uitdelen, maar niet kunnen incasseren?

Een reactie op *Cancel culture of de annuleringscultuur*

Matthew de Roode

Ik heb het artikel van Kenneth van Oost (Vrijdenker 52:05, blz. 4-6) een stuk of drie keer door moeten lezen om er achter te komen wat nou precies zijn boodschap is. Het is me eerlijk gezegd nog steeds niet helemaal duidelijk, maar volgens mij maakt hij zich zorgen over de cancel culture en is hij geen fan van het begrip “wokeness” en alles wat daarmee gepaard gaat. Beide termen heeft hij in enigszins geforceerd Nederlands vertaald. Bedankt, maar we zijn geen Vlamingen. Sommige Anglicismen drukken prima uit wat men ermee bedoelt. Om zijn zorg te uiten worden er nauwelijks onderbouwde stellingen geponeerd en vage insinuaties gemaakt.

De aanleiding

Maar laat ik, net als Kenneth, de aanleiding nog eens schetsen. De

dood van George Floyd, die in het artikel bijna terloops wordt genoemd, was inderdaad de aanleiding voor wereldwijde verontwaardiging en zorgde ervoor dat de Black Lives Matter-beweging (die reeds sinds 2013 bestond) wereldwijd bekend werd. De volgende zinnen die Kenneth hier gebruikt, wekken bij mij enige wrevel op: “*Wie zwart is heeft evenveel recht om tot de mensheid te behoren! Een nieuw soort antiracisme maakte duidelijk dat gekleurde mensen niet langer straffeloos achtergesteld konden en mochten worden. Wokeness...*”. Zijn afkeer voor ‘wokeness’ heeft Kenneth al eerder duidelijk gemaakt, maar bedoelt Kenneth nu door wokeness direct achter deze twee zinnen te zetten en over een nieuw soort antiracisme te schrijven, dat hij het ook met de voorgaande stellingen

oneens is? Ik mag toch hopen dat hij inderdaad vindt dat mensen met een andere kleur evenveel rechten hebben als anderen en dat die niet achtergesteld mogen worden omwille van hun kleur. Want daarin lagen en liggen precies de verontwaardiging en de agressie die oplaaide na de dood van George Floyd. Het gaat hier niet om een beetje achtergesteld worden of dezelfde rechten hebben; het gaat hier over leven of dood als je een politieagent tegenkomt.

De dood van George Floyd (ik vind overigens dat we hier gerust over moord mogen praten) was er eentje in een lange reeks van gevallen waarin je als gekleurd persoon in Amerika er niet van uit kunt gaan dat je het overleeft als je aangehouden door de politie.¹ Je kunt, kort gezegd, er niet op vertrouwen dat de Amerikaanse

overheid jouw rechten beschermt als je gekleurd bent. En om misverstanden te voorkomen: ik gebruik hier het woord gekleurd niet uit politieke correctheid, maar je kunt iemand van bijvoorbeeld Mexicaanse afkomst niet met droge ogen ‘zwart’ noemen. Iemand met verre voorouders uit Afrika overigens ook niet. Volgens mij zijn die bruin. Dat dit geleid heeft tot geweld is niet goed te keuren, maar kan ik wel begrijpen. Nogmaals, we hebben het niet over achtergesteld worden, we hebben het over moord door de mensen die je daartegen zouden moeten beschermen.

Beheerst wokeness onze omgangsvormen op de sociale media?

Daarna doet Kenneth een poging om het gevaar van de wokeness-ideologie duidelijk te maken. Inderdaad worden er pogingen gedaan worden om de Amerikaanse verontwaardiging te importeren naar onze werkelijkheid in Nederland. Maar na een korte ervaring met vredelievende protesten lijkt met name de Black Lives Matter beweging toch weer te verworden tot de hashtag (of met ik “hekje” zeggen?) waar het ooit mee begon.² Maar om nou deze beweging en wokeness verantwoordelijk te stellen voor het vaak onfrisse discours op de sociale media kan gewoon niet hard

gemaakt worden. Uit onderzoek blijkt nou juist dat bijvoorbeeld Twitter met name wordt bevolkt door zogenoemde rechtse meningen en extreme mengingen van divers pluimage.³ En het is inderdaad zo dat de snelheid van de sociale media zorgt voor een snelle mobilisatie en actie. Waar men vroeger eerst al zijn kornuiten moest optrommelen, protestborden schilderen, kettingen kopen (voor als je jezelf ergens aan vast wilde ketenen) is nu een rondje twitter genoeg om bijvoorbeeld organisatoren te bewegen om sprekers af te zeggen. Dat dit onwenselijk is en tot persoonlijke drama’s leidt, lijkt me evident. Maar ook hier ligt het monopolie niet bij de voorstanders van ‘wokeness’ en is het helaas een verschijnsel van alle tijden. Denk hierbij aan het Nazi-tijdperk met zijn boekverbrandingen en de entartete kunst of de Culturele Revolutie in China onder Mao. Dat ons digitale tijdperk voor een enorme versnelling en soms versterking zorgt is een feit.

U vraagt? Ik antwoord!

Om de angst nog maar eens goed aan te wakkeren gebruikt Kenneth een leuke retorische stijlvorm: Hij stelt een trits vragen en in plaats van antwoord te geven besluit hij met een wanhoopskreet: “Het zijn zorgelijke tijden!” Nou Kenneth, laat mij je helpen wat

van je zorgen weg te nemen en je vragen te beantwoorden:

Vraag: Moeten wij ons verbazen dat tegenstanders van de annuleringscultuur zich zorgen maken over de vrije meningsuiting, vrij beeld-, woord- en taalgebruik?

Antwoord: Nee hoor, dat hoeft ons helemaal niet te verbazen. Is zelfs heel begrijpelijk. Of hun zorg terecht is, vraag ik me af. Ik kan en mag nog steeds alles zeggen wat ik wil. Ik moet alleen niet gaan jeremiëren als iemand mij op mijn vrij geuite mening aanspreekt met een andere mening.

Vraag: Hoe, waar en waarom begrenzen wij de vrije meningsuiting?

Antwoord: Dit zijn eigenlijk drie vragen. Dus drie antwoorden: Niet op een specifieke wijze, niet op een specifieke locatie en omdat jouw vrije mening niet mag leiden tot geweld of de beperking van de vrijheid van anderen.

Vraag: Welke vrij uitgesproken mening is moralistisch gezien buiten de grens van het toelaatbare?

Antwoord: Ik ben geen filosoof, maar volgens mij is moraal afhankelijk van de maatschappelijke context en op dit moment geldt in onze maatschappij dat geen enkele mening buiten de grens van het toelaatbare is met inachtneming van de stelregel ‘zolang je een ander er niet mee in zijn/haar vrijheid beperkt’.

Vraag: Welke sprekers moeten wij weren?

Antwoord: Helemaal niemand. Maar let op: De ander (gewoon met een kleine letter) kan een tegengestelde mening hebben en mag die ook uiten.

Vraag: En maakt het geven van een platform het iemand makkelijker om toch zijn mening te delen?

Antwoord: Lijkt me voor zich spreken. Ja.

Vraag: En welke sociale maatregelen zijn geoorloofd – ontslag, public shaming (Hee, geen Ne-

derlands?) – om personen bij te staan of meningen te breken? Antwoord: Ik geef toe, bij deze vraag moest ik even twee keer lezen. Want stel je nu een vraag over het bijstaan van personen of het breken van meningen? Het lijkt me een goed sociaal gebruik om iedereen die in een lastig parket zit bij te staan. Zelfs als die een mening heeft die je niet aanstaat, onder het mom van “Ik ver afschuw wat u zegt, maar ik zal uw recht om het te zeggen verdelen met mijn leven”.⁴ En “meningen breken”? Zullen we het houden bij het voeren van een open debat met de doelstelling om elkaars mening te begrijpen en niet zozeer een ander te proberen te overtuigen van de eigen mening?

lets te veel slachtoffer?

In het slotstuk van zijn betoog maakt Kenneth het toch wel erg bont. Met wat losse flodders doet hij een poging om de daden en motivatie van het zogenaamde correcte denken te linken aan het ‘doordrukken van christelijk moralistische doelstellingen’. Het valt zeker niet te ontkennen dat in Amerika een brede stroming aan

conservatief christelijk gedachtegoed in opkomst is. Maar deze stroming staat op alle fronten diametraal tegenover de Black Lives Matter-beweging! Als de segregatie in Amerika ergens duidelijk is, dan is het wel in de kerken waar de etnische lijnen direct doorgetrokken kunnen worden naar de vele kerkgemeenschappen. Ook in deze paragraaf sijpelt er weer een overvolle volzin door waar ik kriebels van krijg: *“Iedereen die maar enigszins op welke manier dan ook probeert de morele grenzen van de samenleving te verpesten door om minderheden, seksuele geaardheid, afkomst, kleur of ras te lachen wordt opgejaagd, verbaal gegeeseld en zonodig effectief uit de gemeenschap gezet”*. Wacht even. Wentelt Kenneth zich nu in de slachtofferrol? Hij wil graag die vervelende oom op verjaardagsfeestjes zijn met zijn niet echt leuke homofobe en racistische grapjes, maar vervolgens moet ik verplicht meelachen en mag er niets over zeggen? Want dan voelt hij zich opgejaagd, verbaal geeseld en uit de gemeenschap gezet???? Ik kan het mis hebben, maar volgens mij treden Theo Maassen en Hans Teeuwen nog steeds op (ik noem even willekeurig twee cabaratiërs die met hun grappen de grenzen ongeacht geaardheid, afkomst, kleur of ras zeker niet schuwen). Ze zullen ongetwijfeld heel veel “gecancelled” worden op de diverse sociale media, maar hun vrijheid van meningsuiting wordt nergens beknut. Ze worden uitgedaagd, uitgescholden, er wordt fel gedebatteerd, maar nog steeds kom ik ze tegen in het publieke domein. Uit het hele stuk blijkt dat Kenneth heel graag van alles wil kunnen zeggen, maar vooral niet las-

tiggevallen wil worden als anderen een mening hebben over wat hij gezegd heeft en hem daarop aanspreken. Dan voelt hij zich ‘gecancelled’ en word ik opgeroepen om waakzaam te zijn, want mijn vrijheid van meningsuiting is in gevaar. Nee, beste Kenneth. In geen enkel geval hoeft ik mezelf te negeren en in alle gevallen mag ik een echt mens zijn die fouten maakt. Maar wat mij echt mens maakt is mijn vermogen tot empathie. Dat maakt dat ik mijn recht op vrije meningsuiting gebruik, maar ook aanvoel waar ik soms ook op mijn lip moet bijten. Niet omdat ik die ander wil beschermen (of: mezelf moet censureren), maar omdat dat de handigste methode is om met die ander in gesprek te komen en een echt open debat te hebben. Niet om die ander te overtuigen van mijn gelijk, maar om die ander te leren begrijpen. Maar zoals ik soms de ander wellicht schoffeer, moet ik ook tegen een stootje kunnen. Als die ander zich dan toch geroepen voelt om mij uit te sluiten om mijn mening en ik ondervind daar ondraaglijke hinder van, dan staat me in dit land nog steeds vrij om de gang naar de rechter te maken.

-
1. <https://mappingpoliceviolence.org/>
 2. <https://nos.nl/artikel/2358755-half-jaar-na-het-damprotest-wat-heeft-het-teweeggebracht>
 3. Onder andere: [https://www.groene.nl/artikel/je-gaat-me-toch-niet-als-genuanceerd-wegzetten-he-en https://dataschool.nl/nieuws/onderzoek-naar-de-nederlandse-tweetersfeer/](https://www.groene.nl/artikel/je-gaat-me-toch-niet-als-genuanceerd-wegzetten-he-en-https://dataschool.nl/nieuws/onderzoek-naar-de-nederlandse-tweetersfeer/)
 4. Voltaire [Opmerking van de redactie: de bedoelde uitspraak pleegt aan Voltaire te worden toegeschreven, maar ten onrechte. Zie https://en.wikipedia.org/wiki/Evelyn_Beatrice_Hall]

Floris windt er geen doekjes om

Boekverslag over Floris van den Berg, *De vrolijke naturist*

René van Elst

Milieufilosof Floris van den Berg (Naarden, 1973) produceert in hoog tempo essays en andere stukken, die meestal ook in boekvorm worden uitgebracht. Niet zelden worden ze ook in ons blad geplaatst en daardoor komt het dat delen van zijn jongste boek, *De vrolijke naturist*, onze lezers bekend zullen voorkomen. En mij persoonlijk nog meer, want ik fungeer vaak als proeflezer voor wat hij schrijft. Daarvoor word ik achterin dit boek – naast anderen – bedankt. Kunt u van mij dan een objectieve bespreking van dit werk verwachten? Mijn antwoord is ja, want ik weet dat ik Van den Berg niet hoeft te ontzien.

De vraag kwam bij me op of dit boek uit commercieel oogpunt niet *De naakte filosoof* genoemd had moeten zijn. ‘Naakt’ – of het Engelse ‘naked’ – trekt immers de aandacht. “Sex sells. En naakt ook,” schrijft Van den Berg zelf op p. 95. Ik denk dan meteen aan *The Naked Chef*.^[1] En aan de ‘Naekte Brouwers’ die in mijn woonplaats Amstelveen, nota bene in een kerkgebouw, een reeks bieren brouwen met namen als *Lichtekooi* en *Naekte Non* (nog altijd betere namen dan het *Kutbier* van een brouwerij in Den Bosch). Maar jawel hoor, er is al een boek *The Naked Philosopher*, van Paul Margolis. En er zijn al meer titels van Van den Berg met ‘vrolijk’ of ‘olijk’ erin. *De vrolijke naturist* voegt zich dus netjes in het rijtje.

Theoretisch naturisme

Is de ‘vrolijke naturist’ Van den Berg zelf? We zullen zien dat Van den Berg vooral een *would be* of *wannabe* naturist is. En hij bekijkt diverse aspecten van naturisme, naaktheid en kleding, schaamte en taboes – dat is waar dit boek over gaat – best wel ernstig, ook al zijn uit de wereldgeschiedenis van het naakt zeker tal van grappige en sappige verhalen op te dissen.

Sympathiek zijn de passages waarin Van den Berg het over zijn eigen situatie en ervaringen heeft. Meteen aan het

begin schrijft hij dat hij de ideologie van het naturisme een warm hart toedraagt; het idee van naaktrecreatie in de buitenlucht trekt hem aan, toch komt het er niet of nauwelijks van. Van den Berg wil in alles vrij en consequent zijn, maar loopt daarbij tegen grenzen op, in gezin, werk en samenleving en ook in zichzelf. Vandaar dat ‘*would be*’. Hij noemt zich een theoretische *armchair* nudisme-propagandist; gekleed en comfortabel gezeten denkt en schrijft hij

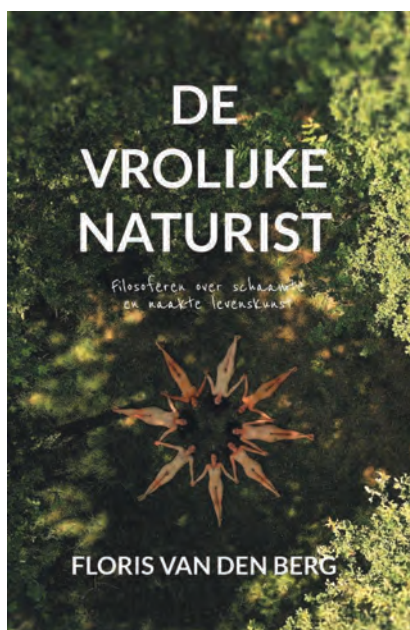
erover, en *leest* hij erover, want dit boek is, in zijn eigen woorden, vooral een verslag van een leesavontuur over de bedoelde onderwerpen. Nu zijn de Vrijdenker-lezers wel gewend aan teksten die hoofdzakelijk of zelfs alleen op boekenkennis gebaseerd zijn, maar een ‘gewone’ boekenkoper die er in de winkel tegenaan is gelopen, zal het gevoel krijgen dat het zo niet erg spannend of zelfs maar vrolijk kan worden. De titel suggereert ervaringsdeskundigheid; het inleidende eerste hoofdstuk ontleent ons die suggestie en wijst zelfs in de richting van een lichte frustratie in plaats van vrolijkheid. Voorzover ik hem ken gaat Van den Berg daar gelukkig niet onder gebukt.

Van den Berg heeft eerder drie -ismen die hem na aan het hart liggen, nl. veganisme, feminisme en atheïsme, behandeld in boeken met titels met “(vr)olijk” er in, nu is ook het naturisme in het rijtje opgenomen. Voor de volledigheid: ook aan het liberalisme, althans zijn groene versie daarvan, heeft hij een boek gewijd, maar hij heeft ervan afgezien om dat “De vrolijke liberaal” te noemen; het is dan ook overwegend ernstig van karakter. Het is trouwens in het Engels en de titel “The Gay Liberal” zou een verkeerde indruk wekken.^[2]

De vrolijke naturist pleit voor liberale levenskunst; hij wil de wereld beter, vrolijker, vrijer en (bloot)vriendelijker maken. Een moeilijke opgave in een wereld vol tegenstellingen, religieus fanatisme, korte lontjes, nieuwe preutsheid en truttigheid. En zelfs als hopeloos te beschouwen, als we met Van den Berg – gezien ander werk van hem – van mening zijn dat we voor de ondergang van de mensheid staan. Voorts wil hij op een ludieke manier tot filosoferen aansporen; aan het thema naturisme knoopt hij enige filosofische problematieken vast. Dat filosoferen zouden we dan ongekleed moeten doen, want hij hoopt ons zover te krijgen dat we tijdens het lezen uit de kleren gaan. Ik meen dat toch te moeten afraden aan degenen die lezen op een terras of in het openbaar vervoer en zo zijn nog wel enkele situaties te noemen.

Naakte levensstijl

Van den Berg noemt naturisme een naakte levensstijl die naadloos aansluit op andere ideologieën, nanelijk de bovengenoemde -ismen. Hij besteedt uitgebreid aandacht aan de definitie van naturisme van de Internationale Naturisten Federatie (het klinkt haast als een zusje van de Verenigde Naties). Het is een sociaal gebeuren: samen met anderen van beide geslachten naakt zijn, als regel op speciale terreinen. Ik zie het vooral als vrijetijdsbesteding, maar dan naakt. Dat beide geslachten present moeten zijn, lijkt mij niet; er zijn naturistische campings voor (homo)mannen (of er zulke campings voor vrouwen zijn weet ik niet). Het mooie ervan is, schrijft Van den Berg, behalve het gevoel van vrijheid dat het geeft, dat iedereen dan gelijk is, behalve wat lichaam betreft. Ik denk dat de verschillen qua leeftijd, sekse, geaardheid en aantrekkelijkheid niet van ondersgeschikt belang zijn; dan zijn er op een naaktcamping toch nog de spulletjes waaraan men status kan ontlenen, en als mensen hun mond opendoen komen

ook verschillen aan het licht die afstand kunnen creëren. Wat het vrije gevoel betreft, dat ken ik wel van het naakt-recreëren, maar de vrijheid is beperkt tot het terrein. En je bent niet vrij om alles te doen wat bij je opkomt, als u begrijpt wat ik bedoel.

Zoals al aangestipt, dit boek gaat niet alleen over het geregleerde naturisme. Van den Berg verkent met ons de wereld van het bloot in bredere zin en daarbij gaat het om bloot in de werkelijkheid, in de cultuur, in de moraal en in het denken – uiteraard zijn daar grote overlappingen en

belangrijke verbanden tussen. Hier en daar gaat hij er met zevenmijlslaarzen doorheen, bij bepaalde aspecten staat hij langer stil. Uiteraard gaat het ook over het tegengestelde van bloot, namelijk het in meerdere of mindere mate gekleed gaan en de talloze conventies en regels die daarop betrekking hebben.

De veelvormige taboes op naakt in het echte leven en in de media komen aan bod, daartegenover worden – terecht – de geringe taboes gesteld die rusten op het uitbeelden van geweld in vergelijking met het uitbeelden van naakt. En dan is er natuurlijk het zo goed als onverbreekelijke verband tussen naaktheid en seks. Op de website van Bol.com schrijft iemand uit Gent in een commentaar op dit boek: "Er is geen duidelijke lijn in het boek, wel een constante: als de schrijver het heeft over naaktheid, wordt dit binnen de kortste keren telkens met seks geassocieerd." Dat er, afgezien van het thema, geen duidelijke lijn in het boek zit, kan ik niet tegenspreken, maar naaktheid wordt hierin volgens mij niet nodeloos met seks geassocieerd. Het gedroomde naturisme van de auteur is ook niet seks-georiënteerd. Hij is wel voor totale seksuele vrijheid zolang mensen echt zelf willen. (p. 186) De houding ten opzichte van naakt is en wordt in onze cultuur in hoge mate bepaald door het verband dat velen tussen naaktheid en seks zien. Uiteraard vinden wij in dit boek daar de weerslag van.

De wereldgeschiedenis van het naakt

Begonnen wordt met een verkenning in vogelvlucht van een aantal situaties waarin, en manieren waarop, mensen zich naakt vertonen (bijv. streaking en exhibitionisme - dat laatste merkwaardigerwijze vermeld in een paragraaf "Onvrijwillig bloot"). Tegelijk komt aan bod hoe op naaktheid wordt gereageerd en hoe ermee wordt omge-

gaan. Begrippen als taboes, gymnofobie (naaktvrees), schaamte, preutsheid en censuur komen hier voorbij. Vooral op de schaamte wordt later in het boek uitvoeriger teruggekomen.

De geschiedenis van het naturisme is het volgende aandachtspunt. Het gaat hierbij niet alleen over het geregleerde naturisme van tegenwoordig, maar ook over bijvoorbeeld de geaccepteerde naaktheid bij de oude Grieken en de juist niet geaccepteerde naaktheid van de Adamieten. Ruim aandacht krijgt de naturistische beweging in Duitsland die al in de 19e eeuw begon. In ons land kwam het naturisme op gang in de jaren dertig en het is vooral de vereniging Zon en Leven geweest, die er vanaf 1946 werk van heeft gemaakt.

"De geschiedenis van de badmode maakt de veranderende houding ten opzichte van naaktheid zichtbaar," staat op p. 51. Terecht wordt daar een hoofdstuk aan gewijd. Het begint met de Romeinen, die volgens Van den Berg geen badkleding hadden. Dat is betwistbaar, want een mozaïek in een Siciliaanse villa toont enige dames in wat we nu bikini's zouden noemen. Een aanwijzing dat daarmee gezwommen werd is niet te vinden, maar dat is eigenlijk ook niet belangrijk. In de badpakkingeschiedenis besteedt Van den Berg vrijwel uitsluitend aandacht aan de badmode voor dames (van boerkini tot monokini). Dat de heren van badpakken overgegaan zijn op zwemslips, die intussen zijn uitgelubberd tot grote en wijde bermuda's, wordt niet vermeld. Wel wordt de 'mankini' genoemd, maar dat is geen badmode; het is een scherts-string met schouderbandjes, bekend uit de film *Borat*.

Ook het hoofdstuk "Naakte filosofie" heeft vooral betrekking op geschiedenis, namelijk die van de levensbeschouwelijke en filosofische aandacht voor en (meestal) afkeer van naakt en lichamelijkeheid. "Het christendom, jodendom en de islam vinden het lichaam laag, zondig en vunzig. Lichamelijkeheid moet ingebonden worden in leef- en gedragsregels." (p. 63) We worden eraan herinnerd dat er ten tijde van de Verlichting pas serieuze oppositie kwam tegen de macht van de kerk. Ik denk dat je kunt zeggen dat het vooral aan de Verlichting, aan contacten met andere culturen en aan op min of meer wetenschappelijke ideeën over gezond leven te danken is dat de opvattingen over naakt ruimer zijn geworden. En aan de wel-

vaart en toegenomen vrije tijd, die het mogelijk maken om massaal naar het strand of zwembad te gaan en zo aan een bepaalde mate van ontkleding gewend te zijn.

In dit hoofdstuk komt ook het begrip schaamte aan bod, waaraan het volgende hoofdstuk in zijn geheel is gewijd. Mensen kunnen zich schamen voor het eigen lichaam of gedrag. Hoe die schaamte zich ontwikkelt, hangt af van opvoeding en cultuur en van wat men zoal meemaakt. Van den Bergs pleidooi voor meer (vrijheid) voor naakt is geen pleidooi voor schaamteloosheid, schrijft hij. (p. 73) "Schaamte kan ertoe leiden dat mensen hun gedrag bijstellen (...) en filosofie kan de juiste richting aangeven." Vliegshaamte, vleesschaamte en schaamte voor het eigen onnodig dikke lichaam zijn goede emoties. Maar "mensen zouden zich nooit hoeven schamen voor hun lichaam." (p. 75). In dit verband merk ik op dat het boek begint met een citaat van Anton van Duinkerken: "Wie zijn schaamte overwint, behaalt een grote zelfoverwinning." Ik constateer een verschil met wat Van den Berg zelf denkt. En dat Van Duinkerken bedoeld zou hebben dat het goed is als men de schaamte voor het eigen lichaam overwint, wil er bij mij niet in.

Naaktheid, 9 variaties

Onder het kopje "Een cultuurhistorische verkenning" prijst Van den Berg de blootstudie *A Brief History of Nakedness* (2010) van Philip Carr-Gomm. Hiervan vond ik op het Net een bespreking^[3] die eindigt met: "in de laatste hoofdstukken begint zijn frontale (*full frontal*) benadering van zijn onderwerp steeds meer aan te voelen als de nieuwe kleren van de keizer." Het is natuurlijk heerlijk als je als recensent een auteur die over naakt schrijft, kunt bekritiseren in termen die iets met naaktheid te maken hebben. In het Nederlands had hij bijvoorbeeld ook kunnen zeggen dat de laatste hoofdstukken weinig om het lijf hadden. Maar dit terzijde. Carr-Gomm onderscheidt zes redenen voor naaktheid, o.a. van erotische en functionele aard (zo is naakt functioneel als het bijvoorbeeld gaat om een wasbeurt of een medisch onderzoek). Van den Berg voegt als zevende vorm artistiek naakt toe. In het volgende hoofdstuk gaat hij nog een stap verder en presenteert ons een uitvoerige taxonomie van de naaktheid (nu negen varianten) met toelichting. Voordien beantwoordt hij zijn eigen vraag "is naaktheid een mensenrecht?" Uit de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens leidt hij af dat het inderdaad zo gezien moet worden. Hij noemt naturisme een overtuiging en zo'n overtuiging moet in het openbare en in het particuliere leven alleen of met anderen beleden kunnen worden. Leuk geprobeerd, maar ik denk dat niet veel rechters deze interpretatie zouden onderschrijven...

Artistiek naakt krijgt ook een eigen hoofdstuk. We kunnen ons allemaal wel voorbeelden voor de geest halen van naakt in de schilder- en beeldhouwkunst. En het is ook bekend dat het artistieke naakt vaak ten prooi viel aan (religieuze) zedenmeesters. Of het werd achter slot en grendel gestopt (ik denk daarbij ook aan de pikante kunst uit Pompeii) of het werd onderwerp van een rel. Ik signa-

leer een foutje: **Monets schilderij *Le déjeuner sur l'herbe*** toont geen schaamhaar.

In de nieuwere tijd is het vooral de fotografie die het naakt vereeuwigt. Ontegenzeggelijk bestaat er veel belangstelling voor het maken en zien van plaatjes van blote mensen, ook in de vorm die pornografie wordt genoemd. Op artistiek naakt in het theater hebben twee verslagen van avantgardistische voorstellingen betrekking. Die zijn nogal *in your face*. Ik had geen idee wat er zich allemaal afspeelt op de vaderlandse planken!

Waarheidsnaturisme

In twee hoofdstukken wordt aandacht wordt besteed aan het boek *Ecotopia* van Ernest Callenbach uit 1975, waarvan ik in De Vrijdenker 2020-07 een verslag heb gewijd, en aan het boek *Bloot* (2020) van Ted van Lieshout. In verband met het laatstgenoemde komt het naakt in de

kunst nogmaals aan bod. Ook wordt gesproken over de nieuwe preutsheid, die hier te lande volgens Van den Berg te wijten is aan de islam. De islam "legt een muffe deken op de vrolijke vrijmoedigheid die in de jaren zestig en zeventig is bevochten." (p. 122) Van den Berg prijst Van Lieshout om diens "pleidooi voor een humanistische en liberale samenleving waarin er ruimte is voor bloot, een samenleving waarin mensen elkaar de ruimte en vrijheid gunnen. Maar ook een samenleving waarin kunst en cultuur hoog in het vaandel staan. (...) Zonder bloottolerantie geen toegang tot een groot deel van de cultuur."

Vervolgens pleit Van den Berg voor iets wat hij waarheidsnaturisme in spreken en denken en levensstijl noemt. Hij knoopt dat vast aan het begrip 'de naakte waarheid'. Het gaat om realisme, uitgaan van de feiten, de waarheid spreken, oprechtheid en het vermijden van onnodig moeilijke woorden. Hij keurt de duistere en saaie teksten van diverse (vooral Franse) filosofen af. Een filosoof als Peter Singer is te allen tijde helder en begrijpelijk. Ik lees hier dat pas sinds de seksuele revolutie de naakte waarheid van de mens als een seksueel wezen onder ogen wordt gezien. Dat is niet juist; zoals algemeen bekend was Freud daar een voorloper in. De seksuologie ontwikkelde zich vanaf ca. 1900. De nieuw-Malthusiaanse Bond, de voorloper van de NVSH, ontstond al in 1881. Ook de vrijdenkers

hebben zich veel met de mens als seksueel wezen beziggehouden. En denk eens aan de Kinsey-rapporten.

Natur- en andere -ismen

Van den Berg onderzoekt in dit boek de overeenkomsten en verbindingen tussen het naturisme en enkele andere -ismen die hem na aan het hart liggen. Ik moet het helaas kort houden. Nummer 1 is, dat zal de Van den Berg-kenners niet verbazen, het veganisme; dan volgen het atheïsme en het feminisme. Nu duikt in het rijtje ook het anarchisme op; er blijkt een anarchonaturistische beweging bestaan te hebben. Dan is het liberalisme aan de beurt; in dit gedeelte behandelt Van den Berg onder meer de wetgeving over zich ongekleeft vertonen en over schennis van de eerbaarheid. Hij pleit voor een recht op openbaar bloot. Het volgende item is het ecohumanisme^[4]. Van den Berg hoopt op ecohumanistische duurzame vakantieparken, waar naturisme, veganisme, geheelonthouding, sportfaciliteiten, biologische producten, cultuur en natuurbeleving samenkomen.

Na een bespreking van het boek *Alles uit* van bloot-reiskoppel Nick & Lins beantwoordt Van den Berg allerlei – soms persoonlijke – vragen die hem door zijn studenten gesteld zijn onder het motto *Ask Me Anything*.

Nick & Lins zijn vrolijke blootpropagandisten, maar laten op foto's nooit alles zien.

Ik heb geprobeerd u een indruk te geven van Floris van den Bergs nieuwste boek. Het is een goed leesbaar boek met tal van wetenswaardigheden en gedachten die voor de lezers nieuw kunnen zijn. De schrijver pleit voor de naakte waarheid en hij doet zichtbaar zijn best om ons die te geven. Zijn openheid over zijn persoonlijke gedachten en situatie is te prijzen.

Een al vermeld minpunt is, dat een duidelijke lijn ontbreekt. Het is een wat brokkelig geheel, waarin geschiedenis, beschouwingen, verslagen en besprekingen elkaar afwisselen. Dat komt doordat Van den Berg essays die raakvlakken hebben, tot een boek samenvoegt in plaats van te beginnen met een boekstructuur en die vervolgens in te vullen. Een enkele keer vind je daardoor iets wat je al eerder bent tegengekomen.

De raakvlakken zijn er in dit geval. Het onderwerp is eigenlijk een drie-eenheid geworden. Het hoofdonderwerp is het naturisme; ik zie dat als gereguleerde naakte vrijetijdsbesteding op speciale terreinen, misschien ook het thuis zo veel mogelijk naakt verblijven en rondrommelen. Maar het gaat ook over wat ik dan maar even samenvat als nudisme, namelijk ongereguleerd al of niet op openbare plaatsen doen wat men als regel gekleed of in zwembledij pleegt te doen. Zoals veel mensen naar het naaktstrand gaan, zonder daar verheven idealen bij te hebben. En als derde onderwerp hebben we allerlei sociale, psychologische, culturele en levensbeschouwelijke aspecten van naaktheid en (in het bijzonder *schaars*) gekleed zijn. Mijn gevoel achteraf is dat Van den Berg niet steeds duidelijke grenzen tussen deze drie aanhoudt en niet goed aangeeft wat het belang is van het ene voor het andere. Laat ik een wat overdreven voorbeeld geven: onder het

hoofdje 'naakt' kun je het hebben over het geruchtmakende schilderij *l'Origine du monde* van Courbet en ook over naakt volleyballen bij Zon en Leven. En je kunt het hebben over 'de naakte waarheid' in allerlei vormen. Maar wat heeft het werkelijk met elkaar te maken?

De boodschap is duidelijk, deze komt uiteindelijk neer op een pleidooi voor openbaar bloot, dus voor meer ruimte voor wat ik hierboven nudisme heb genoemd.

Ik wens Floris van den Berg succes met zijn nieuwste uitgave.

[1] The Naked Chef was een BBC kookprogramma, dat keukenprins Jamie Oliver roem heeft gebracht.

[2] Ik bedoel het boek *On Green Liberty*.

[3] van Martin Boland, <http://theinvisibleprovince.blogspot.com/2010/08/brief-history-of-nakedness.html>

[4] Daarover gaat Floris van den Berg, *Beter weten*, filosofie van het ecohumanisme (2015)

Antroposofie, een chic bijgeloof

Anton van Hooff

Zoals Piet Borst dat in zijn NRC-columns met medische kwakzalverij placht te doen, fileerde Tommy Wieringa in zijn column 'Groene vingers' van 8 mei meedogenloos het bijgeloof van de antroposofie. Natuurlijk reageerde menig antroposoof als door een slang gebeten dat hij persoonlijk zo'n verlichtende ervaring had met de heilsleer van Rudolf Steiner (1861-1925). En zijn kind op de zogeheten Vrije School had zich zo creatief ontplooid. Dit soort anekdotische getuigenissen zijn karakteristiek voor gelovigen. Niet de kern, in casu de heilsleer van goeroe Steiner, wordt verdedigd, maar losse eigen ondervindingen.

De Onvrije School

Wieringa spreekt uit eigen ervaring en vanuit grondige kennis van Steiners superstitie. Hij heeft op de Vrije School gezeten en achteraf vastgesteld dat hij met weersinwekkende opvattingen over de superioriteit van het blanke ras werd opgezaadeld (nog steeds zijn de Vrije Scholen de blankste van het land). Eind jaren negentig ontstond opschudding bij het bestuur van de Antroposofische Vereniging over het onvervalste rassisme (zo hoort het woord geschreven te worden) in de leerboeken. Nu zijn bedenkelijke uitspraken van intellectuelen van rond 1900 en voor WOII geen uitzondering. Zo hebben respectabele autoriteiten zoals George Bernard Shaw (1856-1950) en 'onze' Leo Polak (1880-1941) zich voor de eugenetica uitgesproken op een manier die nu niet kan. Maar zij waren en zijn geen zieners, maar mensen van hun tijd. Heel anders is dat met een leermeester wiens woord heil is. Ooit spoelde in mijn boekerij *The Dream of Hellas* aan. Op letterlijk iedere bladzijde wordt verklaard dat ook hier Steiner het weer bij het rechte eind had; de overeenkomst met de geschriften van het 'Geloof der Kameraden' (Karel van het Reve) is frappant. Onder aanhangers van de Griekse sekteleider Pythagoras was de doodoener van ieder debat: 'Hij heeft het zelf gezegd' (*autos epha*).

Een opleider van de Vrije Pedagogische Akademie Helicon te Zeist (ze zoeken wel altijd het groen op, die utopisten) gaf op een conferentie over lerarenopleiding volstrekt serieus een illustratie van Steiners pedagogie. Hij zag in zijn klas een jongen glazig kijken. 'Ha, een flegmaticus' (een slijmerig iemand). Rudolf pakte zijn sleutelbos en gooide die onverhoeds op de schoolbank van de jongen. Ik vroeg me af of ze in Zeist oefenden in sleutelbos gooien.

Wieringa klaagt in zijn stuk niet alleen de Vrije School aan als een instituut dat net als de school met den bijbel of islamitisch onderwijs jonge mensen misvormt, hij vertelt ook hoe zijn moeder tragisch het slachtoffer van een antroposofische arts werd. Welnee, ze had geen kanker, alleen een hardnekkige ontsteking. Toen de ziekte in een terminale fase was, gebood hij haar de pijnbestrijding te matigen om zich niet van een rijke spirituele ervaring op de drempel van de reïncarnatie te beroven. Dit duivelse advies doet denken aan wat nonnen in katholieke ziekenhuizen wel deden, te weinig morfine geven, zodat de christen nog eens goed leed.

Oude wijsheid

Het geloof in een onveranderlijke heilsleer maakt antroposofie tot een van de pseudoreligies, die weer welig tierden. En natuurlijk beroept zij zich op oude wijsheid, in het bijzonder Plato en Hippokrates (ca. -460 tot 370). Deze antieke arts verklaarde gezondheid als een evenwicht tussen de vier lichaamssappen, voor een tijd die ziekte als een vloek van de goden zag, een enorme stap voorwaarts in rationaliteit. De vier 'humoren' bepalen na 2500 jaar het didactisch handelen van de onderwijzer op de Vrije School; hij moet vaststellen wat voor vlees hij in de kuip heeft.

Ook tegen vaccinatie

Natuurlijk versterkt het ene bijgeloof het andere: onder antroposofen is de weerstand tegen vaccinatie wijd verbreid. 'Hijzelf had gezegd' dat inenting de krachten van de ziel schaadt en je minder verlicht in de volgende bestaansfase doet belanden. Een nuchtere bekende van mij bracht onlangs een weekende onder Duitse antroposofen door. Hun gesprekken gingen niet erover of ze zouden reïncarneren, maar als wie/wat.

Als we met artikel 23 van de Grondwet religieus onderwijs voorgoed bannen, hoort daarbij ook de Vrije School. Die is geen school op een eigen didactische basis, maar een geloofsinstituut. Voor godvrijen zoals wij is het zaak ook het sjieke bijgeloof van de antroposofie te ontmaskeren.^[1]

[1] Als voorzitter van De Vrije Gedachte heb ik antroposofen wel eens tot een debat uitgedaagd, net zoals we dat met steile gereformeerden graag doen. Zij weigerden echter.

De vier temperamenten, uitgangspunt voor de antroposofische didactiek

Gemengd door
Antroposofie Noord-Holland

Temperamentenschema

Eigenschap	Sanguinisch	Cholerisch	Metancholisch	Flegmatisch
4-ledigemens: kind	Etherlichaam	Astraallichaam	Ik	Fysieke lichaam
4-ledigemens: volw	Astraallichaam	Ik	Fysieke lichaam	Etherlichaam
Tred/Gang	Huppelende luchtige gang voorvoet	Stevige pas op de hakken	Stevige pas voorvoet	Langzame pas
Lichaamsbouw	harmonisch / kinderlijk	Gedrongen en hoekig	lang, slank, schouder wat naar voren gericht	steviger, ronde vormen
Binnen/Buiten	Naar buiten gericht	Naar buiten gericht	Naar binnen gericht	Naar binnen gericht
Basis emotie	Blij	Boos	Bedroefd	Bang
Tijd	In het nu	Gericht op toekomst	Gericht op verleden	In het nu
Relatiestijl	Samenwerken	Strijd	Strijd	Samenwerking
Werkmotivatie	Samenwerken	Fantastische resultaten	Vrijheid	Goed uitgevoerd werk
Intellectuele attitude	Pessimistisch	Optimistisch	Pessimistisch	Optimistisch
Sociale houding	Vertrouwend	Vertrouwend	Sceptisch	Sceptisch
Mentale oriëntatie	Overdenking	Actie	Gevoel	Geloof
Communicatie wijze	Vriendelijk	Bestuurder	Intellectueel	Aanvarend
Grootste talent	Communicatie	Leiderschap	Creativiteit	Trouw
Groepswaarde	Hartstocht	Visie	Enthusiasme	Toewijding
Leerhouding	Gretig maar vluchtig	Competatief	Snel verveeld	Nauwkeurig
Kracht	Zwak (snel vermoeid)	Sterk	Sterk	Zwak (maar geïnspireerd een echte doordouwer)
Valkuilen bij doorschieten in eenzijdigheid	versplinterd raken in alle indrukken, geen eigen bodem kunnen slaan, te veel petten op.	Te veel willen, workaholic, doordrammen.	droefgeestigheid, verslaving, depressie	egoïsme, te veel inzicht zelfgekeerd, geen belangstelling voor de buitenwereld.
Element	Lucht	Vuur	Aarde	Water

Dit schema hoort bij het thema-artikel over de vier temperamenten. Deze kun je vinden op de website antroposofie-noord-holland.nl. Rudolf Steiner koppelde de theorie van de temperamenten aan het vierdelig mensbeeld. Volgens Steiner komt je temperament voort uit twee stromen: namelijk de erfelijkheidsstroom en de individuele stroom. Lees hoe je je eigen temperament kunt onderscheiden en bijsturen als dat nodig is.

Terug in de tijd

Hoe gelovig zijn de gelovigen? (3)

(in *Bevrijdend Denken*, 4 april 1959)

Frits Kief

In de eerste jaargang 1959 van het tijdschrift *Bevrijdend Denken* (dat voordien – sinds 1919 – *De Vrijdenker* heette), stond een serie van vijf artikelen van Frits Kief over de 'sekte' van Lou de Palingboer en hoe deze door christenen werd bejegend. Hieronder volgt het derde van de vijf artikelen. Carl Friedrich (Frits) Kief (Rotterdam 20 mei 1908 - Amsterdam 28 juli 1976), was politiek journalist en betrokken bij de links-communistische beweging. In de laatste fase van zijn leven werkte Kief voor onze vereniging 'De Vrije Gedachte'. De tekst is gedigitaliseerd en van noten voorzien door René van Elst.

Tijden van grote sociaal-economische en maatschappelijke crises, pre-revolutionaire situaties, blijken in een aantal opzichten door de historie heen gemeenschappelijke trekken te vertonen. Maar, laat ik, alvorens dit nader toe te lichten, enige criteria stellen.

Wij hechten in het algemeen aan het begrip "revolutie" een te beperkte betekenis. Hetzelfde geldt voor het begrip "crisis". In het algemeen kan gezegd worden dat wij een bepaald en beperkt aspect van een verschijnsel in de maatschappelijke ontwikkeling uit het geheel lichten en daaraan het verschijnsel in zijn geheel afmeten. Daardoor krijgen begrippen een te beperkte betekenis.

Zo bijvoorbeeld het begrip "crisis". De economen benutten dit begrip voor een bepaalde, beperkte situatie van omslag in de conjunctuur. De situatie, waarin de hoogconjunctuur "omslaat" in een depressie.

Benut men daarentegen het begrip "crisis" als aanduiding van een maatschappelijke toestand, dan omvat het veel meer en tal van andere, zij het onderling van elkaar afhankelijke, zaken. Neem ik onze eigen tijd als voorbeeld, dan kom ik tot het volgende: Dege-
nen die nu omstreeks 50 jaar oud zijn, en de jongeren hebben in hun leven nog nimmer een toestand van langdurige rust en evenwicht gekend. Sinds ongeveer 1910 is de wereld noch economisch, noch politiek, noch sociaal, noch geestelijk "in rust" geweest. (Voor de zulken, die zouden willen opmerken dat ook voordien de dingen niet stilstonden, zij opgemerkt dat dit mij niet onbekend is, maar dat, gemeten aan de

ontwikkeling na 1910, de periode tussen 1870 en 1910 er een was van "weldadige" rust. Prinses Wilhelmina heeft die tijd heus niet zo verkeerd getypeerd.) In "rust", als men daaronder verstaat een geleidelijke en evenwichtige en vooral langzame ontwikkeling. Een verandering "voetje voor voetje".

Ik verbaas me telkens opnieuw over de stekeblindheid — vooral hier te lande — tegenover dit feit. Neem een feitenverzameling als Van der Mandere's "Een dynamische tijd" of zijn "Dertig jaren wereldstrijd" (1948) en vul deze aan met wat we zo de laatste tien jaren beleefd hebben. Dan hebben we een reeks, zo schokkend en zo "omwentelend" als in ieder geval op deze schaal nog nooit eerder in de menselijke geschiedenis is voorgekomen.

Kan men de **Boerenoorlog** nog als consolidatie van koloniale macht zien, sinds de Balkanoorlogen liggen de dingen in Europa anders. Monarchieën werden gebroken. Staten werden uit elkaar geslagen of samengevoegd. Zelfs zonder het land, de stad, het huis waarin zij woonden te verlaten, hebben honderdduizenden in deze 50 jaren enige keren hun nationaliteit en het politieke bestel waaronder zij leven gewisseld. Twee wereldoorlogen, revoluties (hier in de beperkte betekenis bedoeld), contrarevoluties, burgeroorlogen, plaatselijke conflicten tekenen het beeld van deze halve eeuw. Ik moet ronduit zeggen dat, als ik de stoplappen van Banning, Ruitenberg e.t.q. [noot: *e tutti quanti*, Italiaans voor 'allen van dat soort'] over "de verantwoordelijkheid", als ik hun ondeugdelijke

AUSTRALIAN WAR MEMORIAL

wereldbeeld — en dat van de officiële humanisten — bekijk, ik me wel eens afvraag wat dan toch wel de oorzaak van deze blindheid mag zijn. Of liever, in hoe sterke mate hier sprake is van een kleinburgerlijk egocentrisme dat — en niet sinds vandaag of gisteren — de Hollandse gezapigheid van vóór 1914 en het naklinken daarvan vermag te zien als maatstaf voor de verhoudingen in de wereld.

Nooit eerder in de menselijke geschiedenis waren de veranderingen zo diepgaand en veelomvattend, zo alomtegenwoordig. Men kan zich niet meer aan hun invloed onttrekken door zich ergens op een "onbewoond" eiland terug te trekken. Ik denk hierbij altijd aan die vriend van me, die — "Europa-müde" — na het lezen van de merkwaardige Zuidzeeroman "Van Zantens gelukkige tijden", droomde van de stilte op de Galapagoseilanden. Totdat hij — ontsteld — in de krant las, dat ook daar een... marinebasis was ingericht.

Ik heb het ruim acht jaar geleden in de brochure "Het probleem Irian" [noot: over het thans Indonesische deel van Nieuw Guinea] al eerder gezegd, maar wil het hier nog eens met nadruk herhalen: onze voorstellingen over Azië, Afrika, Zuid- en Midden-Amerika zijn nog te veel gebaseerd op overjarige schoolboekjes en een even overjarige "schat" aan reisliteratuur. (Ik hoorde dezer dagen een radiopraatje van een of andere "doctoranda" over Zuidslavië, waarvan men kon zeggen dat de dame de meer dan overjarige literatuur naarstig gevlood had.) Onze voorstellingen van "vreemde volkeren" zijn bovendien — wat nog vele malen erger is — heel vaak ontleend aan een slecht soort avonturenromans, waarin de gekleurde volkeren heel dikwijls als samenzweerders, misdadigers enzovoorts worden voorgesteld. En als u het nog niet wist: lees de krant over de onlusten in de Kongo of in Nyassaland en ge zult bemerken, dat men ook officieel gaarne, dergelijke voorstellingen van "voorgenomen moordpartijen op de blanken" als argument hanteert. Ik was een goed jaar geleden een aantal dagen samen met enigen van de leiders van de nu verboden en vervolgde groepen. Het wil me voorkomen dat hier — zoals meer voorkomt — de blanke koloniale weer eens een voorwendsel zoeken om er lustig op los te kunnen knallen.

Economisch, sociaal, politiek is de gehele wereld in beweging. Er bestaat nergens vastheid of zekerheid, er bestaat nergens "rust". Ook daar niet, waar men meent via een straffe dictatuur de dingen in de hand te hebben.

In een dergelijke historische situatie treden twee soorten negatieve verschijnselen op. Een ervan is het ontstaan van een verlangen naar "rust" en stilstand. Dat wil in onze tijd en in Europa zeggen: er ontstaat een verlangen op zijn minst naar de tijd van vóór 1914, bij sommigen naar die van de — uiteraard geïdealiseerde — middeleeuwen.

Hier hebben we dan de eigenlijke psychologische achtergrond van de bij sommige protestantse groepen opgekomen voorkeur voor liturgie en klooster. Men wil "de we-

reld" letterlijk "ontvliesen". Wat men aan de neiging tot een verinnigd geloofsleven toeschrijft is dan in werkelijkheid een vlucht voor het leven zoals het in de harde realiteit is. Vrees voor de veranderingen die men niet aan kan. Ook wel een beetje de zucht om verzorgd te zijn, onbedreigd door economische "recessies", depressies e.d..

Vlak naast deze vluchtneiging ligt de opkomst van het geloof in het wonder, in de wonderdoener, de verlosser, de Messias. Het verlangen naar de komst van het "duizendjarig godsrijk" waarin alles tot stilstand zal komen. Het is mode geworden van bepaalde maatschappelijke doelstellingen als van "wereldlijke religie" te spreken. Ik hoop nog wel gelegenheid te vinden aan te tonen hoezeer het moderne godsbegrip bepaald wordt door de vrees voor de onbegrepen en onbeheerste krachten in de maatschappij. Maar, laat ik eerst de vergelijking met het ontstaan van het christendom doortrekken.

Het staat vast dat in het Palestina van rondom het begin onzer jaartelling van een grote sociaal-economische, politieke en geestelijke crisis sprake is geweest. Het staat niet minder vast dat er van meerdere "messiassen" gesproken moest worden. Dat de heilsverwachting van het onderdrukte joodse volk — dat niet, als wij in de tweede wereldoorlog, op een bevrijding door militaire bondgenoten kon rekenen — gevoed werd door het wonderverhaal uit het verleden en de mare, te zijn Gods uitverkoren volk.

Natuurlijk, het oordeel over deze "valse" messiassen wordt gegeven door hun overwinnaars, die alle reden hebben hun Jezus als de "echte" te laten gelden. En weer verbaas ik mij erover dat wij, die enige malen in ons leven ervaren hebben hoe overwinnaars de overwonnenen weten af te slachten (figuurlijk eventueel), zo weinig kritisch oordelen over de voorstellingen, die de christenen van de geschiedenis geven. Vooral omdat het chiliasme [noot: Chiliasme of millennialisme is een aanduiding voor het geloof dat er voor of na de wederkomst van Christus een duizendjarig vrede-rijk en/of een paradijs op aarde zal worden gevestigd.] sindsdien enige malen opnieuw in crisis-situaties is opgekomen. Er is trouwens een grote mate van theologische uitlegkunst van node om duidelijk te maken dat de discipelen dwaalden door te denken, dat Jezus Palestina zou bevrijden en het godsrijk zou realiseren.

Als we — bij wijze van spreken — in de historie een grote sprong maken, naar het begin van de 16e eeuw, dan vinden we daar niet alleen een tijd van grote sociaal-economische, geestelijke en politieke crisis. Dan vinden we — als begeleidend verschijnsel van de reformatie — de opkomst van chiliastische bewegingen, het geloof in de komst van het duizendjarig godsrijk, enzovoort. Bewegingen als die van Florian Geyer, Thomas Münzer en de Anabaptisten die door Quack en andere historici terecht als voorlopers van socialistisch-communistische bewegingen worden gezien.

Melchior Hofmann

Er is — met het oog op hetgeen ik wil aantonen — enige reden bij de Anabaptisten even stil te staan. In het bijzonder bij de zogenaamde Melchiorieten. Melchior Hoffmann [noot: Melchior Hofmann, een Duitse bontwerker, lekenprediker en wederdoper, ca. 1500-1543] meende zelf de "Elia" te zijn die voor de dag des heren uitging. David Joris [noot: een Belgische glasschilder die bekend werd als wederdoper en ketter, 1501-1556] zag zichzelf als de voltooiër van Gods openbaring in Christus. "Zij waren individualistisch, doopten op geloof, zwoeren geen eed, droegen geen zwaard en verwachtten spoedig de laatste dag" — aldus Prof. Dr. J.N. Bakhuizen van den Brink. (Men kan sommige aspecten van deze groep beschreven vinden in het eerste deel van Quacks "Socialisten, personen en stelsels".)

Om het vorenstaande heb ik ernstige bezwaren tegen een redeneertrant, die in verschijnselen als Lou Voorthuizen en zijn groep, de Jehovagetuigen, Pinkstergemeente e.d., alleen maar of in de eerste plaats uitingen van "gevaarlijke dwaasheid" ziet. Ik heb sinds jaren meer sympathie gehad voor de belasterde wederdopers van Münster (wier geschiedenis ook al door hun moordenaars is geschreven, die alle reden hadden hun slachtoffers te verguizen) dan voor de vorstenknecht Luther. Vooral als ik bedenken dat het Duitse protestantisme pas na 1945 begonnen is zich met moeite en pijn van de traditie der serviliteit tegenover de heersende machten te bevrijden. Zonder dat gezegd kan worden dat het daarin tot dusver geslaagd is. Zo heb ik ook meer sympathie voor de eigentijdse mensen die, geslagen door de nood der tijden, een chiliastische verwachting koesteren dan voor de spijkerharden, die van het menselijk leed onberoerd blijven, wier "idealisme" zich in auto, scooter, televisie en een hoge bankrekening uitputten.

Er steekt trouwens een sterk element van feitelijke dwaasheid in een gedragslijn, die de gevolgen veroordeelt en de oorzaken ongemoeid laat. Die dus nalaat via een analyse de verschijnselen in hun oorsprong te verklaren en daardoor bewust te maken.

Laat ik ter afsluiting van dit stuk — de verkiezingen zijn achter de rug en ik ben dus gevrijwaard tegen het ver-

wijt, dat ik het uit verkiezingsoverwegingen zeg — enige opmerkingen maken ter inleiding van het volgende artikel. Het wil mij voorkomen dat degenen, die in zo sterke mate de nadruk leggen op het gevaar van een oorlog met atoomwapens, een paar zaken over het hoofd zien. De onrust en de vrees vinden niet alleen hun oorsprong in de "atoomangst". Ook niet in het besef, dat we met gifgas of bacteriën kunnen worden uitgeroeid. In werkelijkheid hoopt de menigte erop, dat het nimmer zover zal komen. Dat waar wordt wat met betrekking tot de gifgassen in de tweede wereldoorlog waar was: dat men de gruwelijke strijdmiddelen niet zal durven hanteren.

De vergissing is, te menen dat de mensen alleen maar bevreesd zijn voor de oorlogsdreiging. Het is anders en ligt dieper. De menigte is niet in staat de stortvloed van veranderingen bij te houden. Wat in het verleden bepalend was voor het ontstaan van godsdiensten en godsdienstige gevoelens: de vrees voor de onbeheerste en onbekende natuurkrachten, dat is overwonnen. Daarvoor is in de plaats gekomen de vrees voor de onbeheerste en niet bekende krachten in de maatschappij. Toen alle gegevens van de grote jongeren-enquête van *Vrij Nederland* binnen waren vroeg Mathieu Smedts [noot: 1913-1996, Nederlands journalist, schrijver en verzetsstrijder, hoofdredacteur van *Vrij Nederland*] me een schatting te maken van het aantal jongeren, dat meende generlei invloed te kunnen uitoefenen op het politieke gebeuren. Ik taxeerde circa 70 pct. Verbluft zei Smedts dat ik het cijfer precies goed geschat had en hij wilde weten, hoe ik er toe kwam. De verklaring vindt men in het vorenstaande.

Natuurlijk is het niet zó, dat de gelovige weet of beseft dat zijn tegenwoordige almachtige God niet anders is dan de projectie van de almachtige, ongrijpbare maatschappij. Daarvoor voltrekt zich het geloofsleven bij de officiële gelovigen te veel in de vormen van een overgeleverde godsdienst. We moeten de achtergronden van het geloof bij groepen als de Lou-mensen, de Jehovagetuigen e.d. doorgronden om te begrijpen wat er gaande is. Juist omdat zij, door zich te bevrijden van een aantal tradities, zuiverder weergeven wat hen beweegt. (Wordt vervolgd)

Kartoon van Gie Campo

Crypto-ongelovigen, kom tevoorschijn! (9)

Anton Mullink

Ik ben gaan geloven dat de doctrine van zelfverloochening een van de meest schadelijke elementen van het Christendom is. (...) Ik geloof dat het de psyche van miljoenen beschadigd heeft. Normale bescheidenheid is gezond maar zelfontkenning die als centraal idee in het Christendom onderwezen wordt, is ziekelijk.
(vert. A.M.)

Dan Barker, in *Godless. %1%*

Secularisering

In uitgebreide interviews naar aanleiding van het uitkomen van haar boek

Ongelofelijk kreeg Yvonne Zonderop de gelegenheid haar herontdekking van het geloof uit te leggen. Zij kwam tot de overtuiging dat afvalligen met het badwater ook het kind weggegooid zouden hebben. Niets is

minder waar. Het probleem is volgens mij dat we nog steeds de consequenties van de secularisering maar half getrokken hebben. Verdergaande ontmythologisering van religies, vooral van het christelijke geloof, zou verder moeten gaan dan een soort verlicht geloof. Sam Harris laat geen spat heel van zogenaamd gematigd geloof: “Door de concessies die we gedaan hebben aan het geloof – door te denken dat het ge-

loof door iets anders dan bewijzen gerechtvaardigd kan worden – zijn we niet meer in staat om deze belangrijke bron van conflicten in de wereld aan de orde te stellen, laat staan aan te pakken.” [2]

Niet meer naar de kerk gaan maar wel de centrale gedachten van het christendom blijven aanhangen, is niet vanzelfsprekend. Tot mijn verbijstering stelt Yvonne Zonderop dan ook parmantig: “Secularisering heeft haar beste tijd gehad. Geloof verdient een plek op de agenda.” [3] Zij blijft afstand houden van strenge kerkelijke regels maar zij schrijft over de verrassende comeback van het geloof. Haar uitgangspunt is dat religie aan de mensheid zou kleven. Als stelsel van zingeving kent religie eigenlijk geen serieuze concurrent, zo meent zij. Het gaat haar om nieuwe religieuze vormen met het christendom als inspiratie. Zij verliet het katholieke geloof maar herwaardeert het geloof nu als haar culturele veiligheid. Zij zou bij de denktank van Forum voor Democratie kunnen behoren. Is dit geen flagrante innerlijke tegenstrijdigheid? Haar suggestie dat we zonder geloof moederziel alleen zouden staan op deze wereld doet op zijn minst naïef aan. Ik beleef mijn uittrede uit priesterschap en geloof nog altijd als een sublieme ervaring van bevrijding en emancipatie.

Terecht beschrijft de auteur in haar boek – dat dezelfde titel heeft als dat van mij – ook positieve aspecten van christelijk geloof. Zij draait echter strategisch om één belangrijke kwestie heen. Dat is de vraag over het al dan niet bestaan van iets buiten- of bovennatuurlijks. De kernvraag blijft of er een God bestaat en zo ja, welke van de vele?

De christenen zijn al atheïsten als het om Wodan, Allah, Vishnu en talrijke andere goden gaat. Richard Dawkins heeft herhaaldelijk betoogd dat consequente atheïsten een god verder gaan. Als het over de godsvraag gaat geeft Yvonne Zonderop met haar pleidooi eigenlijk geen antwoord. Zij denkt dat vele kerkverlaters nog “een gevoeligheid koesteren voor het hogere of het overstijgende”. [4] Voor mij was de ontdekking dat alle bijbelverhalen mythologie

zijn een ervaring zonder weerga. Dat het toch een aantal jaren duurde voor ik mezelf openlijk atheïst noemde, heeft alles te maken gehad met mijn loyaliteit aan mijn familie, studiegenoten en leraren die ik tijdens mijn opleiding leerde kennen. Doorgaans aardige mensen.

Yvonne Zonderop vermeldt dapper dat ze de katholieke kerk verliet met haar strenge regels. Helaas, niet meer naar de kerk gaan maar wel de kern van het geloof blijven beamen, namelijk het erkennen van Christus als de Verlosser, is onbegrijpelijk. Vrijzinnig geloven en niet meer naar de kerk gaan staat m.i. haaks op seculier en rationeel denken. Een beetje geloven en seculier denken is niet te combineren.

Algemeen menselijke waarden

Dat het christendom ook goeds heeft voortgebracht, heeft niets te maken met het al of niet waar zijn van de geloofsinhoud, maar alles met algemeen menselijke waarden. Zonderop voorziet veel ellende als het christelijk geloof helemaal verdwijnt. Met instemming citeert zij hiervoor uit *The Guardian*: “Het idee dat mensen rechten hebben simpelweg omdat ze mens zijn (...) vloeit (...) voort uit het christendom (...). Wat gebeurt er als ons collectieve geheugen wegglijdt van de wortels van de christelijke ethiek? Hoe kwetsbaar kunnen diezelfde mensenrechten dan blijken?” [5] Een afkalvende religie herwaardenen is echter een stap achteruit.

De meeste christenen zijn betere mensen dan Christus zelf, die niemand vrijheid van godsdienst gunt en onverbiddelijk is tegen elke ongelovige. Vele passages in het Nieuwe Testament laten daar geen onduidelijkheid over bestaan.

Hetzelfde geldt voor islamieten. Het ironische is wel, dat iedereen die Jezus niet erkent, een slecht lot treft. Maar bij de Islam is het omgekeerd: iedereen die christus als Godmens erkent, zal eeuwig worden gestraft. Iedereen die Mohammed niet als de laatste profeet erkent, mag gedood worden. Gelukkig zijn de islamieten

betere mensen dan hun strijdvaardige Mohammed.

De visie van Wilders c.s. over de superioriteit van de joods-christelijke cultuur heeft inmiddels meer dan genoeg ellende veroorzaakt. Denkbaar is dat anti-islamitische partijen de kijk op het geloof en het christendom zoals Yvonne Zonderop dit verwoordt opportunistisch in hun voordeel gebruiken. Het is voer voor de hetze tegen de Islam. Overwegend nog gelovige landen als Polen en Hongarije met hun afkeer van islamitische vluchtelingen mogen in dit verband te denken geven.

De eenzijdige afkeer van de Islam kan mijns inziens alleen gecorrigeerd worden door te erkennen dat er geen enkel oneindig bewust onlichamelijk wezen bestaat buiten onze natuur.

Geloofsafval

Soms wordt er klagerig bericht over het geringe aantal nieuwe priesters en de afname van het aantal actieve kerkleden. Ook wordt regelmatig gesuggereerd dat het zonder kerken wel eens slecht zou kunnen aflopen met allerlei liefdadigheidsacties. De leegloop van de kerken wordt in een negatief kader gezet van achteruitgang. Geweeklaag alom alsof er iets verloren gaat. Maar doorzien dat transcendente wezens als goden, engelen, duivels niet bestaan en dat goddelijke openbaringen, die elkaar vaak tegenspreken, veel weg hebben van hallucinaties, is alleen maar winst, evenals het inzicht dat de bijbel een verzameling van mythes en anekdotes is.

Er wordt betreurd dat de kerken het financieel moeilijk krijgen. Misschien is het juist hoopgevend dat dit gebeurt; het zet aan tot kritische vragen. Wat betekenen de kerken nog? Is de inkrimping van kerken niet juist een vooruitgang? Het is een teken van emancipatie en onafhankelijkheid. Het gezonde verstand krijgt weer prioriteit. De bijbel een narratief noemen dat richtinggeeft aan moraal en cultuur is vaag en nietszeggend. De gladde praat en retoriek van geloofsverdedigers maken hun gedachtengoed niet acceptabeler.

In Nederland staat het gelukkig vrij van je geloof af te vallen. Laat iedere geestelijke of gelovige die bijna zover is dat ook metterdaad doen. Het heeft geen zin om een ge-

kunstelde en hypocriete uitleg te geven aan al die bijbelse onwaarheden. Afvallen kan een fundamentele bijdrage zijn aan de ineenstorting van het bedrieglijke en gevaarlijke kaartenhuis, dat joods-christelijke cultuur heet.

Bij de Islam ligt dat nogal gecompliceerd. Je bent je leven niet zeker als je deze stap zet. In mijn hart hoop ik dat islamieten die in het verborgene al afgefallen zijn, de ruimte krijgen dat te uiten. Laten ook zij hun verhaal over de ongefundeerde en absurde leerstellingen van die religie wereldkundig maken. Afvalligen van de islam zullen in elk geval steun van andere afvalligen, vrijdenkers en humanisten hard nodig hebben. Zij staan er niet alleen

voor en kunnen solidariteit met andere seculieren goed gebruiken.

zoeken dan in dit leven zelf is een grove onderschatting en onderwaardering van dit feitelijke geweldige leven. Geloof in een supernatuur en een hiernamaals is nutteloos en schadelijk. 'Allah-U-Akbar' en 'Jezus redt' doen voor de vreselijke gevolgen weinig voor elkaar onder. Welk mens zal zichzelf nog willen doden in het bewustzijn dat het zijn definitieve einde is. Wie zal het in zijn hoofd halen met een vliegtuig vol passagiers een kantoor waar duizenden mensen werken binnen te vliegen. Dit alles mede dankzij de fictie van een paradijs. Het feit dat ik dit soort dingen jaren geloofde geeft me nu een onaangenaam, bijna beschaamd gevoel. Het besef slachtoffer geweest te zijn van jarenlange

indoctrinatie tempert het negatieve gevoel.

In *Nieuwe Vrijdenkers*, een boek van **Boris van der Ham en Rachid Benhammou** [6] doen afvallige Nederlandse moslims hun verhaal. Het

loskomen van de familie en de gemeenschap vormt het grootste obstakel om de stap daadwerkelijk en openlijk te zetten naar atheïsme respectievelijk humanisme. De heftige en emotionele reacties van familieleden, die zich min of meer verraden voelden, noodzaakten hen soms tot een dubbelleven voordat ze deze geloofsgemeenschap verlieten.

Afvallen is een positieve ervaring. Het is een je openstellen voor dit leven, waar we het van moeten hebben. De Islam nam het waanidee ofwel het wensdenken van een paradijs van de christenen over. Bedenk hoe dit paradijsgeloof rampzalig heeft uitgepakt. Het paradijs en de zin van het leven in iets anders te

Seculier Nederland?

Herhaaldelijk hoor en lees ik dat Nederland en het westen gesecculariseerd zijn. Voor veel jongeren is geloof gewoon gelukkig geen issue meer, wordt gezegd, maar voor ook veel jongeren doet het geloof er nog terdege toe. De massale interesse voor E.O.-jongerendagen of voor die van de katholieke jongeren stemt mij niet helemaal gerust.

De veronderstelling dat Nederland gesecculariseerd zou zijn, verbaast mij ten zeerste. Ontkerkelijking en ontkerstening is nog geen secularisering. Iemand die niet meer naar de kerk gaat is wel op weg naar ongeloof, maar het lijkt nuttig een bevrijdend stapje verder te gaan. Twee christelijke fracties maken deel uit van de Nederlandse regering. De 24-jarige vrouwelijke kandidaat van de SGP voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 in

Amsterdam erkent de bijbelse stelling dat de man boven de vrouw staat. Als man en vrouw in een dialoog er niet uitkomen rust op de man de zwaarste verantwoordelijkheid de goede beslissing te nemen.

Politieke christelijke mannenbroeders van ons land laten zich leiden door hun verbondenheid met een imaginaire vader. Is het niet benauwend te merken dat de meeste leden van parlement en kabinet de eed afleggen? In medische kwesties staan deze gelovige politici een menselijke ontwikkeling in de weg, zoals religie vaak in de weg stond bij de ontwikkeling van de wetenschap. De minister-president geeft blijk van waardering voor het zogenaamde christelijke gedachtengoed. Hij erkende in een tv-programma van EO Nederlands Hervormd te zijn. Verschrikkelijk vind ik het hem bij de paus een audiëntie te zien afleggen. Hoeveel katholieke stemmen denkt hij daarmee te veroveren? Onderdanig en eerbiedig knikt hij voor deze 'heilige vader', die wel eindverantwoordelijke is voor het nog steeds geldende verbod op condooms en andere geboortenbeperkende middelen. De middeleeuwse moraal van de katholieke kerk heeft in Afrika, Zuid-Amerika en vele gebieden, die door katholieke missionarissen bezocht zijn, humanitaire rampen aangericht. Als ik deze paus met zijn zijden jurk en gouden puntmuts het eiland Lampedusa zie bezoeken, waar duizenden desperate bootvluchtelingen aan land komen, krijg ik kromme tenen. Hypocrisie ten top. Wat voor gigantische kapitalen bij een algehele secularisatie zouden er niet beschikbaar komen als religieuze organisaties, christelijke zowel als islamitische, hun rijkdommen ter beschikking zouden stellen aan ontwikkelingslanden?

Zijn Nederland en andere West-Europese landen niet toch al seculier? Was het maar waar. Het hele westen is doordrenkt van het christendom. Kruisbeelden, Mariavoorstellingen, kapellen in alle maten zijn in roomse streken en landen te kust en te keur.

Katholieken hebben zich altijd weinig aangetrokken van het gebod dat Mozes gaf geen beeltenis te maken van de goden. We mogen blij zijn dat Islamieten zich wel wat aangetrokken hebben van het verbod op het maken van afbeeldingen van hun God of profeet, anders zouden verschillende wijken inmiddels gezegend zijn met afbeelding van hun grote voorman Mohammed op zijn geveleugeld paard. Wordt de haat tegen het westen niet voor een groot deel veroorzaakt door de bijna vanzelfsprekende dominantie van het christendom? Is consequent seculier

Kruisbeeld bij Epen, Zuid-Limburg. Foto R. van Elst

denken niet het ei van Columbus? De onverwachte cruciale oplossing voor wereldwijde spanningen en conflicten! Wordt het geen tijd voor een nieuwe beeldenstorm? Waarom nog al die kruizen, heiligenbeelden, kerken en kapellen gedogen in de openbare ruimte?

Universele menselijke waarden zijn niet uitgevonden door joden of christenen. Velen denken dat de gevaren van Islamitisch terrorisme voorbij zijn als de Islam door de Verlichting zou heen gaan. Ook ex-moslima Ayaan Hirsi Ali denkt in deze richting. Bewonderenswaardig is het dat zij zo openhartig op verschillende podia als afvallige van de islam uit blijft komen voor haar atheïsme. Niettemin geeft zij verschillende keren aan dat als ze een religie zou moeten kiezen, het dan het christendom zou zijn. De gedachte van een liefdevolle vader die

genadig neerziet op zijn schepselen spreekt haar aan.

Dit christelijke geloof vormt nu gelukkig geen bedreiging voor andere gelovigen of ongelovigen. Gemakshalve vergeet ze de bloedige actie van Anders Breivik tegen wat nu een groep cultuurmarxisten zou heten in Noorwegen. Hij vond onder andere inspiratie bij het gedachtengoed van de PVV. Deze massamoord heeft zijn wortels in christelijke arrogantie.

Ook de dreigingen en agressie tegen moskeeën getuigen er niet van dat het christendom zo'n tolerante religie is. Uiteraard mogen de agressieve uitwassen uit christelijke hoek niet alle christenen of PVV-sympathisanten aangerekend worden. Zo ook mogen terroristische gruweldaden niet alle gelovige moslims voor de voeten geworpen worden. Je geboorteland is bepalend voor de religie waarin je opgroeit. Geografie bepaalt in de meeste gevallen de godsdienst die mensen aanhangen. Nu de wereld steeds kleiner wordt door reizen en het Wereld Wjde Web lijkt de tijd rijp niet alleen eigen religie te relativiseren maar het verschijnsel religie zelf van een groot vraagteken te voorzien.

Bestrijden van de Islam is een eenzijdige aanpak die het tegengestelde bereikt van de eigenlijke bedoeling. De aangevallenen worden steeds fanatieker. Als de PVV moskeeën zou verbieden, waarom dan niet alle godshuizen sluiten? Belangrijkste argument voor een moskee-verbod lijkt dat de Islam een ideologie zou zijn, maar dat is elke religie. Waar zouden christelijke politieke partijen anders op gebaseerd zijn? Bovendien is het sluiten van godshuizen symptoombestrijding die alleen tot nog meer ellende leidt.

Veiligheidsmaatregelen en methodes om radicalisering vroegtijdig op te sporen zijn voor ieders veiligheid belangrijk, maar bieden geen oplossing voor het eigenlijke probleem. Utopisch gezien komt er na de ontmaskering van religie in het algemeen pas volop ruimte voor de echte wereldproblemen zoals analfabetisme, armoede, honger, ongelijkheid, overbevolking, klimaat, en

duurzaamheid. Het besef dat we als mensen meer met elkaar delen dan dat we door religieuze achtergrond van elkaar verschillen, biedt het hoopvolle perspectief dat we met elkaar gewoon als gelijkwaardige mensen kunnen omgaan.

Aanlokkelijke redenen voor twijfelende en crypto-ongelovige geestelijken en gelovigen uit de geloofskast te komen. Uitkomen voor je eigen ongelofte werkt bevrijdend. Het wordt nog interessanter als je beseft dat dit uitstijgt boven het eigen individueel belang. Versterking van het seculiere rationele denken heeft een vernieuwende en heilzame werking. Dit moge ietwat kerkelijk en zendingsachtig klinken maar het geeft ook hoop.

Oude mythen

Het kan goed werken als afvalligen vanuit alle varianten van religie zich bondgenoten, lotgenoten en geestverwanten voelen. Het besef van de onwaarheid van de oude mythen kan al helpen.

Zo vinden wij in verschillende culturen mythen die vergelijkbaar zijn met de verhalen over Jezus. Van de God Mitra (Perzië, 1200 jaar v.o.j.) wordt verteld dat ook hij op 25 december uit een maagd geboren zou zijn. Herders kwamen hem zoeken. Hij had twaalf leerlingen, verrichtte wonderen. En de meest frappante overeenkomst: hij verrees na drie dagen uit de dood.

Ook Boedha's geboorte werd door engelen aan zijn moeder aangezegd. Hij was voorbestemd een verlosser te worden. Hij onderwees priesters terwijl zijn ouders niet wisten waar hij was. Rond de leeftijd van dertig jaar begon hij zijn religieuze carrière. Ook hij had twaalf leerlingen, verrichtte wonderen, maakte blinden ziend en doven horend.

Horus, een Griekse godheid, werd op dertigjarige leeftijd gedoopt. Zijn dooper werd onthoofd. Deze Horus wierp duivels uit en genas zieken. Hij werd het Lam Gods genoemd en het Licht van de wereld. Hij werd aanbeden door drie koningen. Hij werd gekruisigd en verrees na drie dagen. Wat een verrassing.

Krishna had eveneens een wonderlijke geboorte. Hij werd net als Jezus door wijzen aanbeden, die een

In de St. Annakerk te Amstelveen wordt nu bier gebrouwen.

ster volgden om hem te vinden. Herders bezochten hem. Hij was bemiddelaar tussen God en mensen.

Archaische verhalen die eeuw na eeuw doorverteld werden vaak met nieuwe anekdotische bijzonderheden. Inspirerend? Richtinggevend moreel kompas? Erg dubieus.

De basis van de mythologie heeft in alle religies hetzelfde karakter. Deze ontmaskerende wetenswaardigheden ontleen ik aan een Youtube-documentaire: *A humbling journey: Theist to atheist; abandoning Religion, Faith and God*. [7] (Een nederig makende reis; van godgelovige naar atheïst. Het verlaten van religie, geloof en God.) Inderdaad kan het een nederig makende ervaring zijn als je geloof, dat zolang een centrale plaats innam in je leven, ontmaskerd wordt.

Solidariteit met andere ongelovigen kan de positie van seculiere denkers versterken en het zelfvertrouwen vergroten. Veronderstel eens dat er geen godsdiensten meer zouden zijn. Geen Jodendom met zijn prementies van een Beloofd land, Uitverkoren volk. Geen synagogen. Geen Islam met zijn prementies van de enige ware God te hebben. Geen terroristen meer die dood en verderf zaaiend schreeuwen: Allah u Akbar, God is groot. Wat een verademing zou het zijn. Geen katholieke kerk, geen pausen met hun zijden jurken en glimmende mijters waaronder zoveel onrecht en misbruik verborgen moesten blijven. Alle godshuizen van welke richting dan ook mogen musea worden, sporthallen, concert-

zalen, danszalen of kinder-speelpaleizen. Het horen publieke faciliteiten te zijn. Als het maar plaatsen zijn waar van het leven genoten wordt, waar geleefd wordt. Wat zou dat een eindeloze vrolijkheid en solidaire vreedzame wereld opleveren. Ik realiseer me dat dit voorlopig nog een paar bruggen te ver is, maar eerste stappen kunnen altijd gezet worden. Dat is zeker het geval als in de kern ongelovige geestelijken en hun volgelingen uit de geloofskast zouden komen en niet verder meewerken aan de voortplanting van dit geloof.

Uiteraard is iedereen in de seculiere gemeenschappelijke ruimtes, voorheen tempels, welkom. Het maakt niet uit of het nu boekhandels, muziekzalen of theaters geworden zijn. Wat een genoegen om deze voormalige huizen van God bronnen van cultuur te laten zijn. Gebedsmatjes, doopvonten, rozenkransen en heilige boeken mogen op de schroot hoop. Tegelijkertijd mogen sommige van de islamitische, christelijke of joodse gebruiken als vrolijke en nostalgische culturele achtergrond blijven functioneren.

Zonder religie geen angst meer voor aanslagen, geen zedenprekers van Jehovah of Staatkundig Gereformeerde Partij, geen voortplanters van het geloof of een paus die verbiedt je familie te plannen zoals je zelf verstandig acht of vrouwen verbiedt in het openbaar te spreken. En iedereen mag de liefde bedrijven met de persoon waar hij of zij van houdt.

[1] Godless, Dan Barker p.332 Uitg. Ulysses Press Berkeley 2008.

[2] Los van God, Sam Harris p. 24 en 27, Uitg. Arbeiderspers Amsterdam 2004.

[3] Ongelofelijk

[4] Zonderop p. 126

[5] Zonderop p. 111

[6] Nieuwe Vrijdenkers, Boris van der Ham en Rachid Benhammou, Uitg. Prometheus Amsterdam 2018.

[7] 'A humbling journey: Theist to atheist; abandoning Religion, Faith and God.'

Kartoenist Gie(r) Campo stelt zich voor

Gie was te braaf, dus heb ik er Gier van gemaakt. Gier in de betekenis van 'vrij door de lucht gieren' of 'gieren van het lachen', maar gier betekent ook mest, aal of stront, anderzijds is mest dan ook weer vruchtbaar.

Ik teken kartoons van het snelle en vluchtige type. Esthetisch stellen ze niet veel voor. Ik ben niet 'veel van zeggen', maar wel 'veel van tekenen'. Ik moet mijn emoties, frustraties, gedachten over wat ik zie gebeuren ergens kwijt. Elke cartoon die ik teken stuur ik op, al is het maar naar één persoon. Ik zie wel wat er van komt.

Ik heb een eigen 'kartoonkring' via mail. Mijn kartoons over het (Belgisch) nieuws zet ik op instagram (onder de naam g.i.e.r). Verder allerlei actiegroepen, tijdschriften, websites..... Uitzonderlijk zelfs eens in een boek

(van Floris v/d Berg).

Ben ik een bekend kartoenist? Voor zij die mij kennen ben ik een bekend kartoenist, voor zij die mij niet kennen daarentegen, ben ik een onbekend kartoenist!

Gier

GIER tekent kartoon over ZICHZELF

Bij de pensionering van Bert Gasenbeek

René van Elst

In De Vrijdenker 2020-02 (p. 11) mocht ik een boekje opendoen over Bert Gasenbeek, historicus, bibliothecaris, veellezer en jarenlang directeur van het Humanistisch Historisch Centrum (HHC), werkzaam binnen de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Bert heeft ook veel betekend voor onze vereniging.

Vorig jaar op 17 april ging Bert Gasenbeek met pensioen, maar de beoogde afscheidsbijeenkomst kon niet doorgaan door de coronaproblemen. Hij heeft ons nu het volgende geschreven:

Beste mensen,

Ruim een jaar na mijn pensioendatum 17 april 2020 is er voor mij gelegenheid om afscheid te nemen. Niet met een publieke bijeenkomst, maar met een afscheidsfilm waarin de betekenis van zorg voor het humanistisch erfgoed en mijn bijna veertigjarige werkzaamheden bij de humanistische beweging in ruim 54 minuten aan de orde komen.

Met deze link <https://www.uvh.nl/actueel/nieuws/wereldhumanismedag-bezoek-de-nieuwe-website-over-geschiedenis-van-humanistische-beweging> kom je op de pagina waar je onderaan de film kan starten. Het persbericht van de Universiteit voor Humanistiek tref je hier aan: <https://www.uvh.nl/actueel/nieuws/wereldhumanismedag-bezoek-de-nieuwe-website-over-geschiedenis-van-humanistische-beweging>

Welnu, het ga jullie allemaal goed en wellicht tot ziens op een ander moment.

Bert

Met vriendelijke groeten,
Drs. Bert Gasenbeek, (06-22759878),
Gepensioneerd historicus van vrijdenken en humanisme
Biograaf van de publicist Anton Constandse (1899-1985)

Wat Bert aan het slot heeft vermeld, heeft betrekking op zijn activiteit van dit moment. Meer bijzonderheden over de geschiedenis van het HHC vindt u hier: <https://www.uvh.nl/digitaal-humanistisch-erfgoed/over-ons/geschiedenis-hhc>
Zie ook p. 12.

INGEZONDEN

Beste redactie en Kenneth van Oost,

Het artikel over 'cancel culture' was een mooi geschreven artikel dat een beeld schetst van – met name – de meer ontspoorde studenten-groeperingen aan enkele 'colleges', maar ik vrees dat de inhoud grotendeels achterhaald is. Is het misschien driekwart jaar geleden geschreven?

Tegenwoordig is de term 'cancel culture' een dogwhistle en een zoveelste vorm van 'red baiting' zoals fanatieke rechtse Amerikanen dat plegen te doen tegen iedereen die zich links van white supremacy bevindt. Ik hoop dat het artikel dan ook een follow up zal vinden die op dit probleem in gaat, want het handje vol 'woke' fanaten is nog steeds wat het altijd is geweest: een wonderlijke 'fringe' ergens in de verte van een linkervleugel. Het is niet echt een oprukkend en verstikkend fenomeen. Het is vooral een excuus voor rechtse mensen om iedereen die niet precies is zoals zijzelf, aan te vallen en – desnoods met wetgeving – te gronde te richten.

Voor meer informatie hierover, zie het recente vox-artikel waarnaar verwezen wordt in de kop van het vox stuk waarop uw artikel is gebaseerd:

<https://www.vox.com/22384308/cancel-culture-free-speech-accountability-debate>

Tevens raad ik aan om naar de 'political correctness' aflevering van deze podcast te luisteren. Zeer informatief:

<https://www.stitcher.com/show/youre-wrong-about/episode/political-correctness-83279334>

Ook dit is een aanrader:

<https://www.stitcher.com/show/youre-wrong-about/episode/cancel-culture-84516861>

Met vriendelijke groet, en met waardering voor het blad en voor de zeer leesbare artikelen,

Jessica Terwiel

Terzijde

Kunstmatige moraal

Sicco Polders

Moreel oordelen gaat over wat goed is om te doen. Een heikele kwestie tijdens het leven. Veel religies denken er een patent op te hebben. Zeker ook omdat het niet volgen van hun geboden wordt bestraft met hel en verdoemenis. Kom daar eens om bij een seculiere moraal. Het goede doen, vrijblijvend, zonder sanctie indien nagelaten, lijkt een stuk lastiger. Toch blijkt telkens weer dat veel gelovigen zich niet laten afschrikken door straf. Of zij weten gewoonweg niet wat het goede is om te doen. In ieder geval lijkt mij het appèl dat uitgaat van het huidige CDA en zijn kompanen niet nastrevenswaardig.

Wat voor gelovigen geldt, geldt voor atheïsten evenzeer: een absoluut goede handeling is er niet. Elke daad moet worden gezien vanuit de specifieke omstandigheden. Iemand doodslaan is niet goed, tenzij... Wat dat betreft heeft een moraal die niet is gegrondvest in dogmatische geboden een streepje voor: de beoordeling van het goede staat niet in steen gebeiteld. En is het goede doen omwille van het goede niet beter dan het goede doen uit angst voor represailles?

Met de opkomst van kunstmatige intelligentie (KI) is het morele oordeel niet meer voorbehouden aan de mens, wel of niet gelovig. Een welkome aanvulling, want onze oordelen zijn feilbaar, bijvoorbeeld omdat we te weinig informatie hebben of worden geleid door emoties die het oordeel vertroebelen. Of omdat we inconsistent zijn: zelfs als we weten wat we waardevol vinden, handelen we er niet naar. Tijdens de toeslagenaffaire bleek helaas wel dat het ook vreselijk mis kan gaan wanneer algoritmes de dienst gaan uitmaken.

Een voorbeeld van toekomstige toegepaste 'morele' KI is de zelfrijdende auto. Op basis van programmering vooraf en van input, die zich ter plekke aandient, zal de auto lastige keuzes beoordelen. Rijdt hij, wanneer zijn remmen het begeven, rechtdoor, richting een zwangere vrouw, of wijkt hij uit naar het trottoir met daarop twee spelende kinderen? Dat hangt af van de morele criteria waarmee we de auto hebben geprogrammeerd. Waarbij we weinig zijn opgeschoten, want de menselijke feilbare redenen en theorieën blijven dan maatgevend. Of de auto heeft 'geleerd' van interactie met de omgeving en kiest op basis van gegevens van bijvoorbeeld sensoren of camera's. Maar is een KI, die zelf morele beslissingen neemt, niet tegelijkertijd verantwoordelijk? Een scenario dat weer tal van problemen met zich meebrengt.

Toch lijkt het slechts een kwestie van tijd, of er is een niet-menselijke morele actor.^[1] Niet per se problematisch, gezien onze gebrekkige capaciteiten. KI is sneller, efficiënter en consistentere dan wij. Maar of daarmee 'het goede doen' meer binnen handbereik komt, betwijfel ik. Het perfecte morele oordeel bestaat niet, moraal is fluïde. Al is het alleen al omdat de redenen die het oordeel schragen vandaag juist zijn, maar morgen wellicht niet meer. Een autonoom 'denkende' machine zal ook afwegingen moeten maken, gebaseerd op redenen waarvan de waarden niet vastliggen. In het meest verstrekkende scenario wordt de morele oordeelsvorming niet beter, maar de mens wel overbodig. De vraag is of dat erg is.

[1] Een gedeelte van de bovenstaande informatie over KI is afkomstig van het preadvies van dr. Kathleen Gabriëls: Siri, wat adviseer jij? Over het gebruik van kunstmatige intelligentie voor morele oordeelsvorming. Dit is geschreven voor de Nederlandse Vereniging voor Bio-ethiek (NVBe). Het zal binnenkort verschijnen op de website van de NVBe.

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Stanley Bakker (Spakenburg 1970) is ondernemer op het gebied van cloud-oplossingen voor Sales, Marketing en Support. Sinds 2018 voorzitter van De Vrije Gedachte. Lid van de Vereniging tegen de Kwakzalverij. Studeert psychologie aan de Open Universiteit.

Floris van den Berg (Naarden 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Van hem verschenen diverse boeken, zoals *Hoe komen we van religie af*, *Beter weten - filosofie van het ecohumanisme* en *De vrolijke feminist*.

René van Elst (Amsterdam 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker, heeft sociologie en (deels) rechten gestudeerd, was hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker (2014-2018), thans eindredacteur; donateur van Skepsis.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van de Vrijdenker, studeert Staatsrecht en is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte. Zijn nieuwste boek heet *Klassieke liefde, Eros en seks naar Ovidius*.

Carl Friedrich (Frits) Kief (Rotterdam 1908 - Amsterdam 1976), was politiek journalist en betrokken bij de

links-communistische beweging. In de laatste fase van zijn leven was Kief propagandist voor onze vereniging 'De Vrije Gedachte'.

Anton Mullink (Vorden 1938) was ooit franciscaan, missionaris en kapelaan. Wil nu uitdragen hoe weids het perspectief is van het seculiere denken. Is o.a. werkzaam geweest in de verslavingszorg.

Jan Willem Nienhuys (Den Haag 1942) was universitair docent wiskunde (T.U. Eindhoven), is schrijver en vertaler en is secretaris van Skepsis en redacteur van Skepter.

Enno Nuy (Aerdts 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

Sicco Polders (1966) is filosoof en (sinds 2018) redacteur en hoofdredacteur van De Vrijdenker. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. In juni 2018 is zijn essaybundel *Met Montaigne in het achterhoofd* verschenen.

Matthew de Roode (Rotterdam, 1967) is opgeleid als chemisch technoloog en werkzaam als innovatiemanager. Naast zijn donateurschap van Skepsis is hij vrij recent lid geworden van de vrijdenkersvereniging om een heel klein beetje tegenwicht te bieden aan de uitholling van de wetenschappelijke methode en van de verlichtingsgedachte.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
- A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
- Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
- Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
- Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
- Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
- Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
- Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
- Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen. Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden